

Släktmöte *i* Mora

Lördagen den 31 juli 1999

Gästgivargården i Mora Noret

Ättlingar efter
Länsmannen

Mats Ersson Nohrman

(1638–1698)

o h h

Karin Larsdotter

(1650–1727)

Inbjudan

Program

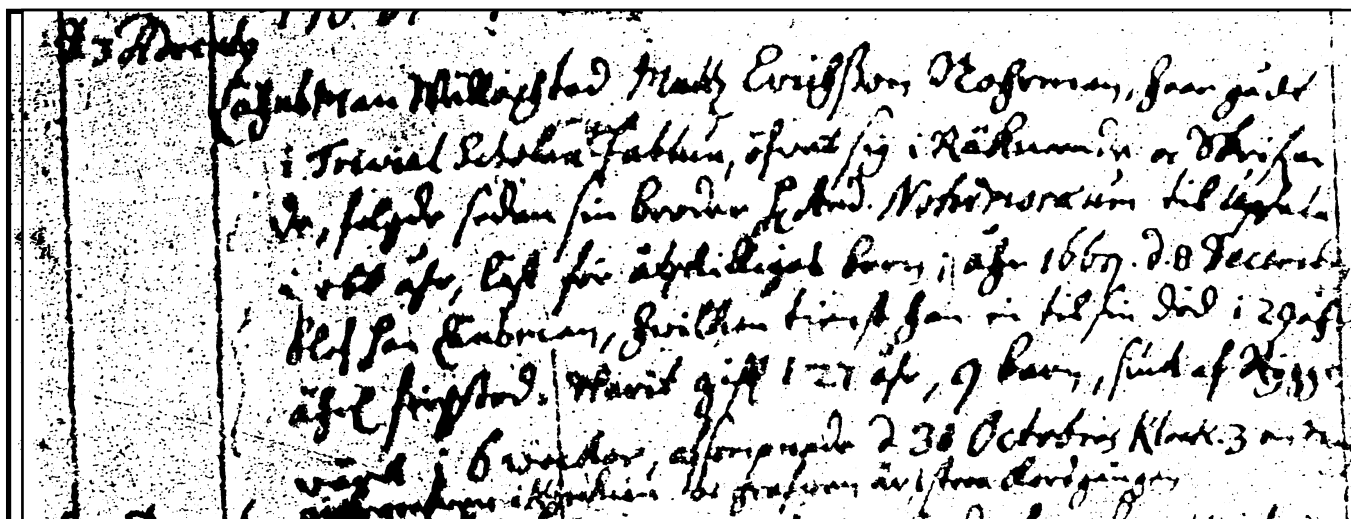
Fredagen den 30 juli 1999

- 19.00 **Mora kommuns mottagning** på länsmans- och gästgivargården med **kommunalrådet Gunnel Söderberg** som värd för tillresande gäster

Lördagen den 31 juli 1999

- 09.00 Samling med kaffe
10.00 Välkomsthälsning samt därefter
Länsmans- och gästgivargården -en kavalkad genom fyra sekler - ett samtal
med utgångspunkt från länsmannens dagboksanteckningar om häxprocesser, kyrkbrand, familjehögtider, gästgivargäster, nöd-år, järnhantering, jakt, sådd och skörd, gårdsarkiv samt gästgivargården och Hazelius
med folkhögskolläraren **Margaretha Hedblom**, Mora folkhögskola, 1.e antikvarie **Daniels Sven Olsson**, Dalarnas Muséum samt ytterligare några historiskt bevandrade personer. bl a **Anita Smestad**, som berättar om sin släkt i öst och om flykten undan ockupationstrupperna
12.00 Lunch
13.00 **På spaning efter ljuset - Lennart Segerstråles konst i blickpunkten - ett porträtt i bild och ord**
om natur- och monumentalmålaren förmedlat av dottersonen och fotografen **Matias Uusikylä** i samverkan med **Margareta Othman-Sundell**
14.30 Kaffe samt därefter samtal och ev bildande av släktförening
19.00 **Aftontankar i Mora kyrka** med kyrkoherde **Gunnar Kärrbom**
Musik
20.00 **Gammaldags gästgivarmåltid**
- ### **Söndagen den 1 augusti 1999**
- 11.00 Besök på Zorngården och Zornmuséet samt rundresa i Siljansbygden för tillresande gäster
13.00 Öppet hus på länsmansgården fram till 17.00 med familjen Norlin som värdar
Originalhandlingar ur gårdsarkivet, foton av några sidor ur den berömda dagboken samt släkten på data

Kyrkboken berättar...

3:e Advent:

Länsman, Högaktade Mats Eriksson Nohrman, som gått i trivialskola i Falun, övat sig i räknande och skrivande, följde sedan sin broder Hr And. Nohrmorem till Uppsala i ett år, läst för åtskilligas barn, år 1669 den 8 december blev han länsman, viken tjänst han intill sin död ärligen förestod, varit gift 27 år, 9 barn, sjuk av ryggvärk 6 veckor, avsomnade den 30 oktober klockan 3 om morgonen, 60 år, 4 månader och 3 dagar gammal. Är begravnen i kyrkan, graven är i stora korsgången.

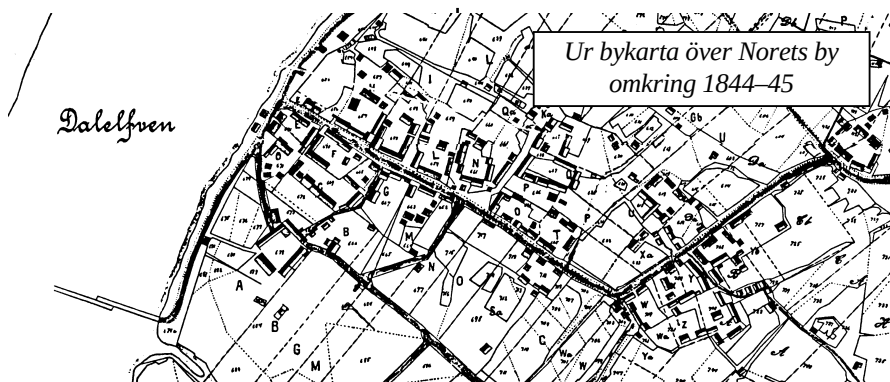

**"Det förgångna har blivit en
oförgänglig tillgång i denna
det förgängligas värld."**

(Paul Nyberg i En nyländsk herrgård)

Länsmans- och gästgivargården och dess folk,

I inbjudan till släkträffen konstateras att minnet av **Kronolänsmannen Mats Ersson Nohrman och hans hustru Karin Larsdotter** hållits levande genom seklerna och blivit starkt förankrat i Mora. 300-årsminnet av länsmannens bortgång 1698, aktuella släktforskarinsatser och kontakter med hittills okända finska och norska ättlingar har på senare tid delvis kastat nytt ljus över länsmans- och gästgivargårdens folk och historia.

Framför allt den finska släktgrenen, den adliga ätten Segerstråle, som härstammar från länsmansparets yngste son Henrik, har under senare tid varit aktuell i radio och TV både i Finland och i Sverige. Ätten är bas för en rad kända kulturpersonligheter och ämbetsmän. De just nu mest aktuella namnen är kyrkomålaren och konstnären Lennart Segerstråle (1892–1975), vars livsverk nyligen presenterats av dottersonen Matias Usikylä i svensk och finsk TV samt Lennarts syster, Solveig von Schoultz, vars författarskap omfattar noveller, som enligt expertisen hör till pärlorna i nordisk litteratur. Under våren har hennes noveller och dikter uppmärksammats i Sverige av både TV och radio. Brodern Sven var internationellt erkänd marinbiolog. Systerdottern Margareta Othman-Sundell har i vår tilldelats ett finlands-svenskt kulturpris för sina insatser inom finlandssvensk bammusik Hon kallas för Finlandssvensk Alice Tegnér och har i dagarna fått sina barnvisor översatta till engelska och de sprids över hela den engelskspråkiga världen genom kassetter producerade av en internationell organisation. Hon har också i dagarna presenterats i ett fylligt program i finsk TV. En annan systerdotter, Anita Smestad i Lillehammer är också en intressant familjemedlem. Hon har tilldelats den norska kungamedaljen för kulturinsatser på bl a Maihaugen, vars styrelse hon tillhör som vice ordförande. Hon har också ett uppmärksammat förflutet i

den norska motståndsrörelsen. Föräldrarna i den kända familjen var lektor Knut Albert Segerstråle (1862–1920) med studier bl a vid Sorbonne-universitetet i Paris och konstnärinnan Hanna Frostrerus-Segerstråle (1867–1946), med konststudier bl a i Paris.

Kontakter med finska och norska samt för de flesta på hemmaplan också hittills okända svenska ättlingar har lett till förslag om att samla länsmann Mats Ersson Nohrmans efterkommande för någon form av manifestation. Efter överläggningar har överenskommelse träffats om en släkträff i Mora lördagen den 31 juli 1999.

Inför släkträffen har en arbetsgrupp sökt forma ett program, som borde vara intresseväckande, inte bara för den del av släkten, som blivit kvar i Mora, utan också för den del, som fått fotfäste i andra delar av Norden. Till planeringsarbetet har också hört framtagandet av minnesskrift och släktmärke.

Under förberedelsearbetet har arbetsgruppen gjort många glädjande erfarenheter. Det har visat sig att det förutom museala klenoder och arkivarier av högsta rang fortfarande finns också en levande och rik muntlig tradition runt gästgivargården och dess folk. Och inte bara det! Det tycks också finnas ett brinnande intresse och ett påtagligt ansvar för att bevara och till kommande generationer vidarebefordra släkttraditioner. Naturligtvis har det också funnits tillfällen under förberedelse tiden där man kunnat konstatera att t o m grannar och till synes nära besläktade personer varit främmande inför varandra och inför den gemensamma bakgrunden. Det har då emellertid oftast uppstått nya kontakter och intresse, som ger anledning till optimism.

När den spontant bildade arbetsgruppen startade sitt arbete, var det primärt fråga om att skapa förutsättningar för att tillmötesgå ett erbjudande från Finland

om att få arrangera en utställning av Lennart Segerstråles konst. Andra frågor trängde sig dock på ganska fort. I första hand handlade diskussionerna om hur man bäst skulle bevara och hugfästa minnet av och kunskapen om gästgivargårdens folk och dess historia.

Ganska snart kom det emellertid också till arbetsgruppens kännedom att Mora kommuns styrande börjat tala om att lämna ut gården till försäljning. Uppgiften resulterade omedelbart i en debatt om vilka åtgärder som kunde vidtas för att bevara gården och för att helst få den återställd i så ursprungligt skick som möjligt. En samlad och enig uppfattning om att bevara gästgivargården som en symbol för Moras kultur och historia växte raskt fram och förslag framkom om bildande av en släktförening med uppgift bl a att söka samarbete med kommunala instanser, hembygdslaget och myndigheter med antikvariskt ansvar.

Arbetsgruppens medlemmar hyser förhoppningen att de styrandes ambitioner att sälja gården kan bottna enbart i okunskap om gårdens särställning i Moras historia. Det borde därför förhoppningsvis kunna vara inte bara en önskvärd utan också en möjlig och angelägen åtgärd att fortplanta den kunskap, som trots allt finns runt den historiskt sett viktiga symbol, som länsmans- och gästgivargården utgör.

En gård med sällsam historia

Gården kom i Mora kommuns ägo genom ett beslut om förvärv i dåvarande kommunalfullmäktige i oktober 1967. I och med att gästgiveriverksamheten upphörde vid mitten av 1800-talet hade gården ärvts av Hansjons Johannes Larsson (1821–1892) och därefter varit i familjens ägo under det nya familjenamnet Norlin. Efter en restaurering på 1970-talet, då häftiga diskussioner om gårdens användning förekom, beslutade kommunen "att gården också i fortsättningen skulle vara en plats att inkvartera kommunens gäster i för längre eller kortare tid. Den skulle också kunna upplåtas i form av stipendium såsom gratisbostad åt författare och konstnärer, som önskar vistas i Mora för utövande av sin verksamhet". Enligt uppgifter i Mora Tidning (79 03 02) hade man från olika samman slutningar "hävdad, att huset borde ha upplåtits till bygdens folk, t ex till förenings- och studiearbete. Men dessa syn-

en bakgrund inför släktträff i Mora 31 juli -99

punkter vann inte kommunledningens bifall, gästgiveriet skall fungera som "kvarter även i sitt nya skick". Är det möjligen här vi finner förklaringen till att dagens beslutsfattare uppträder med en viss okunskap, drabbade av effekter av tidigare olyckliga beslut inom kommunen även om uthyrningsbestämmelserna senare uppmjukats.

I detta sammanhang kan man även fundera över varför det i gården saknas en bättre information om gårdens historia, något som skulle ha gett både kommunens gäster och även dess värdar den "kunskap", som till vissa delar i dag uppenbarligen saknas. Det borde ändå ha varit ganska lätt att åstadkomma. Dels finns ju stora delar av gårdens arkiv i bygdearkivet i kulturhuset med tillgång till kunnig arkivpersonal, dels finns det välskrivna artiklar bl a i Mora Tidning av redaktören och vice talmannen Anders Olsson, som genom sin hustru fick anknytning till gårdens släkt, dels finns också intressanta artiklar i kända historiska verk, vilket även framgår av denna minnesskrift.

Kulturnämnden med bl a Nils Legranäs (1914–1985), en sentida gästgivarättling och en tid ordförande i nämnden hade alltså kämpat för att gården borde upplåtas för bygdens folk och ortens kulturella verksamhet. Även hembygdslaget, som startades av nämnda Legranäs tillsammans med bl a brodern Hansjons Johannes Nilsson (1903–1978), stödde dessa tankar samt påpekade enligt Mora Tidning (78 08 09) att "Mora saknar en riktig hembygdsgård samt att gästgivargården i viss mån skulle kunna fungera som sådan".

Från Dalarnas museum skrev antikvarie Sven Olsson: "Beträffande levandegörandet och användningen av byggnaden finner läns museet det angeläget att byggnaden nyttjas på ett sådant sätt att dess egen historia och förutsättningar ger den lokala forskningen och hembygdsvården i Mora utrymme och perspektiv att verka i och utifrån."

Gården uppfördes ursprungligen år 1672 av kronolänsmannen Mats Ersson Nohrman (1638-1698) och Moras historia har under sekler starkt förknippats med gården. Det tycks dock inte vara särskilt väl känt att länsmansgården en gång var tingsställe och som sådant en central plats för hela norra Dalarna. Detta förhållande har dock uppmärksamats bl a av domstolsverkets ansva-

Litografi av W.G. Ankarwärd År 1834. Utsikt från Stora-Larsbacken i MORA-NORET.

riga för museala samlingar i Jönköping, där man kan se en kopia av den domarstol, som funnits på länsmansgården och som genom gåva till Artur Hazelius infogats i Skansens och Nordiska Museets samlingar. Anna och Anders Olsson har också skänkt en kopia av domarstolen till tingshuset i Mora. Till saken hör att det i släktens ägo ännu bevaras åtminstone två nämndemansstolar. Bland alla andra historiskt sett ytterst värdefulla gåvor, som hamnat på Nordiska Museet, återfinns de berömda almanackorna, som Mats Ersson Nohrman gjort högintressanta dagboksanteckningar i under 1670-talet. De har länge ansetts vara bland de äldst bevarade dagböckerna i vårt land och är av stort rikshistoriskt värde.

Beträffande den jord som hörde till Mats Ersson Nohrmans gård kan man läsa följande i Mora-boken del 1, Ur Mora, Sollerö, Venjans och Våmhus socknars historia, kapitlet Bebyggelseutveckling: "Av en händelse vet vi hur åtminstone en gård i Mora var sammanfogad på 1600-talet. Det gäller länsmannen Mats Erssons gård i Noret. Mats Erssons efterlämnade papper ger härom klart besked.

Enligt jordrevningslängden skattade Mats Ersson för en sammanlagd åkerareal av nära 1,3 hektar. Härav låg endast en mindre del eller 0,1 hektar i Noret. En något större areal låg i Brunnvasselbo fäbodarna samt 0,21 hektar i de s. k. Näsåkrarna. Den övriga jorden innehades i form av pantjordar av 9 personer.

Enligt gårdsräkenskaperna bestod

länsmansgården av 7 huvudåkrar. Broåkern, Solgårdet, Leråkern, Nordåkern, Gödselåkern, Stoåkern och Ivarsåkern. Härtill kom ett tjugotal smålotter kallade kittar, grävningar eller täppor. En del av dem låg vid Tingsnäs och avkastade 20–30 snesar korn. En lika stor skörd inhöstades vid Underberget. (Anm: Fäbodarna vid Gopshusbergets kant.) Härtill kom svedjeråg vid fäbodarna."

Citatet visar bara ett exempel på hur arkivmaterial efter Mats Ersson flitigt användes av historiker. Hans dagbok är också ofta utnyttjad av historiker. För den som vill veta hur och när byggnader på länsmannens gård uppfördes, liksom hotande bränder, är dagboken en mycket intressant läsning. Det är arbetsgruppens förhoppning att en illustrerad utgåva av dagboken med kommentarer så småningom ska kunna utges, kanske genom en släktförening till alla ättlingars glädje.

Rapporter från häxprocesserna och bomärkessamlingen i Mora kyrkas vapenhus är andra exempel på sambandet mellan länsmannen Mats Ersson Nohrman och viktiga och dramatiska händelser i Moras historia. Att Mats Ersson Nohrman haft stor betydelse för Mora och dess utveckling under en stor del av 1600-talet belyses väl kanske främst av att han som ende icke präst fått sitt sista vilorum inne i Mora kyrka. Han gravsattes där på tredje söndagen i advent 1698. Hans gravsten fanns kvar i stora korsgången ända fram till 1964 års kyrkorestaurering. Hans namn, minnande om hans goda insatser, finns också på en av kyrkklockorna och även på en av kyrkklockorna i Våmhus.

Hustruoch barn

När man talar om släktrötter känns det angeläget att påminna om **Mats Ersson Nohrman (1638–1698)** och hans trofasta och kärleksfulla hustru, **Karin Larsdotter (1650–1727)**, dotter till soldaten och sedermera sergeanten i Mora kompani, Lars Hansson (1620–1654). Med sina rötter från bergsmän bl a i Sämogården i Vad i Söderbärke genom fadern och släktrådar till bl a prostgårdarna i både Orsa, Rättvik och Leksand genom modern, kom hon att ha ett mycket stort inflytande över länsmansfamiljens gestaltning och framtid. Egentligen skulle hon förtjäna ett eget kapitel.

I sina anteckningar skriver Mats den 3 december 1672: *"trädde jag i äktenskap med min k hustru Karin Larsdotter. Gud allsmäktig give lycka och mycken välsignelse"* — . "4, 5, 6 stod här ting" och *"10 Kom Karin först till Nohr. Gud give lycka"*. Redan dagen efter bröllopaet fick den unga hustrun alltså erfara att hon delade ett stort ansvar med en man med många förpliktelser och med många järn i elden. Ofta återkommer Mats till sin Karin i sina anteckningar och man har en stark känsla att de två borde kunna stå som tidlös förebild för riktigt goda äktenskap. Att även dåtiden betraktade paret med aktning framgår bl a av ett brev till länsmannen, där det meddelas att *"Hans nåde landshövdingen lär komma till kyrkan i Mora ifrån Orsa ifall länsman då kanske lär stiga före altaret att sjunga sin första mässa med sin käre"*.

En av Mats Ersson Nohrmans söner, **Anders Matsson Nohrström (1676–1719)**, blev faderns efterträdare som kronolänsman. En av dennes söner, Gudmund blev den förste gästgivaren medan sonen Anders blev brukspatron i Finland. Denne Anders hade en dotterdotter, Jacobina Charlotta Munsterhjelm född 1786, som i Finland blivit känd för en dagbok från barn- och ungdomsåren, precis som hennes morfars farfar, länsmannen Mats Ersson Nohrman. Dagboken har utgivits av Svenska Litteratursällskapet i Finland och ingår i kurslitteratur för svenskstudier vid universitetet i Helsingfors.

Två andra söner kom att spela viktiga roller på andra håll. Äldste sonen **Erik Matsson Nohrström (1674–1740)** blev rådmän i Falun och fortplantade en släkt med bl a flera präster i stiftet och ytterligare en brukspatron, Fredrik Nohrström, i Finland.

Några få ättlingar efter Anders och Erik har varit kända i Sverige, medan kontakt med de finska Nohrströmsgre-

"Morabonde". Akvarell från omkring 1700, Nationalmuseum, Tessinska samlingen.

narna etablerats helt nyligen som en följd av arbetsgruppens planering just av släkträffen i Mora i juli 1999.

Yngste sonen, **Henrik Nohrström (1690–1764)**, blev redan 1734 brukspatron för Forsby järnbruk i Finland och den som öppnade vägen för sina släktingar till de finska järnbruken och kom att bli den, som fortplantade en stor släkt i Finland. Dennes sonson, Abraham (1765–1841) adlades 1818 med namnet Segerstråle och lämnade efter sig en släkt, som anses vara bas för en lång rad kulturpersonligheter och ämbetsmän främst i Finland. En del av den finska släktgrenen återinvandrade till Sverige i slutet av 1800-talet. I den kretsen kunde man bl a återfinna en VD för Grand Hotell och Operakällaren medan en annan var en drivande kraft i föreningen Svenskar i utlandet. Advokaten Carl-Georg Segerstråle, sedermera utvandrad till Schweiz, utförde den släktforskning kring Mats Ersson Nohrmans son Henrik, som gjorde det möjligt att på nytt knyta samman släkten. Om detta står att läsa i ett särtryck av en artikel ur *"Släkt och hävd"* i denna minnesskrift.

Det är med spänning vi ser fram emot att möta Nohrströmar från Finland och några som återvänt till Sverige på senare år. En del har förfinskat sitt efternamn och heter numera Nouro. Helt säkert får vi anledning att återkomma till både Nohrströms- och Segerstrålefamiljerna inte minst med tanke på vad dessa familjer betytt för den finska industrin och den finska kulturen.

För den, som anser Moras näringsliv i gången tid och betydelsefulla impulser därifrån intressant, borde ett bevarande av länsmans- och gästgivargården i Mora-Noret vara ett måste. Där finns förvisso värdefulla fakta att hämta både bl a beträffande järnhantering i gången tid och Bergslagens betydelse för den finlandssvenska industrihistoriens gryende tider. Kunskaper om detta, om något, borde mana till eftertanke, när man överväger kortsiktiga vinster i ett akut ekonomiskt läge för kommunen framför ett för bygden oskattbart kulturarv. Ett misstag nu skulle med stor sannolikhet komma att misskreditera Moras goda rykte i vida kretsar och även ge eko i Nordens kultur- och historikerkretsar.

En av Mats Ersson Nohrmans söner, **Gudmund A:son Nohrström (1703–1762)**, fick inte, som tänkt var, ärva ställningen som kronolänsman efter sin far Anders Matsson Nohrström och farfar, därför att han tagit aktiv del i Stora Daldansen. Han fick dock trots allt förtroendet att bli den förste gästgivaren i den gamla länsmansgården. En ny era för gården som gästgiveri inleddes därmed och bland alla kända gäster fanns så småningom bl a Carl von Linné, Carl Axel Gottlund och bröderna Gahn för att inte tala om besök av alla landshövdingar och andra höga myndighetspersoner.

Det påstås här och var att Gudmund var gift inte mindre än fem gånger. Sanningen torde dock vara en annan. Första hustrun, som dog redan vid 27 års ålder, hette Christina Gudmundsdotter (1709–1736). Gudmund gifte om sig med Cajsa Agricola Margareta Biörkman (1712–1746). Margaretas mor, Elisabet Ling, som flyttat till sin dotter och måg på gästgivargården förblev kvar på gården efter dotterns död. Hon har av någon outgrundlig anledning kommit att framstå som Gudmunds hustru, men hon var alltså Gudmunds svärmor. Kan möjligen någon oförsiktig släktforskare ha feltolkat uppgifter i någon husförhörlängd? !

Efter förlusten av hustru nummer två sammanbor Gudmund utan att ingå äktenskap med en Anna Norgren (1725–1760) och med henne får han flera barn. Av olika handlingar och brev framgår det att det så småningom uppstod problem och t o m arvstvister sedan Anna Norgren gått ur tiden.

Endast ett år efter sin sammanboende Anna Norgrens död och blott ett år före sin egen bortgång gifte han sig 1761 på nytt, nu med Catharina Thunberg (1728–1811) från Falun. Efter två år som änka gifte hon 1764 om sig med Erik Eng-

eström från Aspeboda, som nu blev en vida omtalad gästgivare. Catharina Thunberg är ihågkommen bl a genom en recept- och kokbok, som nyligen citerats i nyutgivna böcker om mat.

Gården hade nu gått ur släkten, men där fanns en dotter, Anna Catharina Engeström (1765-1809), som genom äktenskap så småningom skulle återföra gården till släkten

Två av Mats Ersson Nohrmans döttrar, **Anna (1685-1761)** och **Catharina (1694-1750)**, den senare bara fyra år vid faderns bortgång, blev kvar i Mora och lämnade efter sig stora släkter. Anna, gift till Lisselby med Hass Per Andersson (1675-1730), får anses som anmoder till ett stort antal morabor, främst på älvens västra sida medan Catharinas efterkommande främst återfunnits i Noret och Färnäs, alla gästgivarättlingar.

Catharina gifte sig 1714 med löjnanten Olof Bonge (1689-1756) och dottern Margareta Olofsdotter-Bonge (1727-1770) förenade 1749 sina öden med Hansjons Anders Olsson (1727-1809) och begåvades med bl a sonen Hansjons Mats Andersson (1760-1809). Denne kom genom äktenskap 1786 med nämnda Anna Catharina Engeström, dotter till Erik Engeström och Catharina Thunberg, att bli ny gästgivare och "återerövrade" därmed gården till släkten. Det är tack vare detta par som det finns så många arkivalier i behåll och som det är möjligt att teckna släktgrenens och gästgiveriets historia.

Av de återstående av länsmanparets nio barn dog **två döttrar, båda med namnet Cherstrin**, den ena före ett års ålder och den andra före två. En dotter, **Margareta (1675-1711)**, var gift med Smeds Mats Persson f 1667 i Kråkberg, efterlämnade två söner och två döttrar, samtliga döda före 1716. En son, **Johan (1680?-1718)** drunknade som nygift.

Ett gästgivarfamilj

Gästgivarparet Hansjons Mats Andersson och Anna Catharina Engeström, som båda, med bara några få dagars mellanrum, dog 1809, efterträddes som gästgivare av sonen Johan Matsson (1787-1813), som emellertid dog efter endast fyra år. Han efterträddes av system **Hansjons Anna Matsdotter (1789-1837)** och hennes make **Hansjons Lars Matsson (1784-1831)**.

Ibland kan man se uppgifter om att Hansjons Lars Matsson och hans hustru var sista gästgivarna, men man måste nog anse att deras sex barn i stället kom att vara den generation, som fick avveckla gästgiverirörelsen innan den på 1850-talet officiellt flyttades, först till

*"Mora Bonde Hustru, enn Kiäring".
Akvarell från omkring 1700,
Nationalmuseum, Tessinska samlingen.*

Kristineberg och därefter till Mora Hotell på Morastrand. Så sent som 1864 förekommer det dock handlingar i Norets bys arkiv som visar att Norets byamän ville återbörda gästgiveriverksamheten till Noret.

Av de sex syskonen kom dottern **Hansjons Cherstin Larsson (1812-1873)** att tituleras som gästgivarvärdinna. Hennes make Olofs Mats Matsson, (1810-1878), som vid äktenskapets ingående 1833 tog "särknammnet" Hansjons som gårdsnamn, ansågs också vara gästgivare i Noret. Han fick i sin egenskap av "gästgiveriföreståndare" bl a en bötesedel på 37 Riksdaler Banco liksom alla gästgivare efter vägen mellan straffanstalten Svartön utanför Stockholm och Mora, därför att den förrymde stortjuven Dal-Pelle, Djos Per Andersson på nyåret 1846 i sällskap med en medfånge inte avkrävts pass utan tillåtits att uppträda som ryttmästare under falsk identitet, enligt uppteckning, daterad mars 1942 av gästgivarrens sonson Hansjons Nils Larsson (1874-1945). Uppgifterna får dessutom anses bekräftade i skriften "Dödsfängen Djos Per Anderssons (Dal-Pelle) lefverne. Testamente från stupstocken eller strödda anteckningar ur en dödsfänges lefnad" utgiven från trycket 1849 i Upsala utan angiven författare. Därmed får man anse att det finns belägg för att det fanns gästgiveriverksamhet på gården under sent 1840-tal.

Gästgivaren Hansjons Mats Matsson

ställdes, som det står i det stämningsdelgivande som förvaras i Färnäs, i egenskap av "gästgiveriföreståndare" inför urtima ting i Mora den 21 januari 1846. Han slapp, till skillnad mot övriga gästgivare, att punga ut med Dal-Pelle-böterna, eftersom han efter upptäckten av vem som varit den verkliga ryttmästaren slog larm och var med och infångade stortjuven i Bonäs. Bötesedeln finns troligen även den kvar i Färnäs. Även detta får anses utgöra belägg för att det fanns gästgiveriverksamhet på gården ännu i slutet av 1840-talet.

Gästgivaren kom således undan den märkliga händelsen med blotta förskräckelsen. Dal-Pelle, som tre år senare i ilsket mod vållade en fängelsevakts död fick däremot, så vitt känt är, bli den siste morabon, som i slutet av mars 1849 fick vandra till stupstocken.

Förutom sonen Hansjons Lars Matsson (1837-1910) hade Cherstin också två döttrar. Karin gifte sig med Karl Morlin från Utmeland och flyttade till Västmanland, där hon blev lärarinna medan syster Anna var den, som blev känd under namnet Gästgivar-Anna och var den, som överlämnade de värdefulla gåvorna till Hazelius. Annas familj med sonen Johannes Nord (1879-1948) och dennes hustru Maria Kansell (1883-1971) i Noret känd som "Mona" blev sedan de som fram till den nya riksvägens olycksbringande framdragande på 1970-talet kom att bo i Kråkhans-stugan. Hansjons Mats Matsson ropade in denna stuga på auktion våren 1846 efter Kråkhans Per Person i Färnäs. Denne sålde allt han ägde och flyttade tillsammans med ett 25-tal morabor med sektledaren Erik Jansson till Bishop Hill i Illinois. Stugan finns i nertaget skick kvar i släkten Nord.

Till Färnäs flyttade Cherstins syster **Hansjons Karin Larsdotter (1818-1886)** efter giftermål med Hållams Nils Nilsson. Dottern Hållams Anna Nilsdotter (1843-1917) gifte sig med kusinen, Cherstins son, Hansjons Lars Matsson känd som Gästgivar-Lasse. Paret bosatte sig i gästgivargården men flyttade så småningom till Annas hemgård, Hållamsgården i Färnäs. Under några år efter flytten "veckopendlade" han till Noret, för att sköta om sysslorna på gästgivargården, där han också drev handel. Hans tre söner, Johannes (1868-1916), Lars Mikael (1869-1918) och nyssnämnda Nils (1874-1945) kallades också för gästgivarpojkar. Dessa kom att få sin uppfostran av bl a en madam Eva Kihlman, som tidigare varit anställd som värdinna på gästgiveriet, men fått följa med

vid familjens flytt till Färnäs vid mitten av 1870-talet. Hon får nog anses vara den enda "guvernanten" i den byns historia.

Av de sex gästgivarsyskonen kom alltså två att ha stark anknytning till Färnäs. Bland de övriga fyra fanns sonen **Hansjons Johannes Larsson (1821-1892)** gift med Smids Karin Ersdotter. Hans efterkommande blev som nämnt de som under släktnamnet Norlin kom att förvalta gården fram till försäljningen till Mora kommun. Tillsammans med sin hustru blev Johannes den som troligen hade de tätaste och närmaste kontakterna med Artur Hazelius, vilket talrikt bevarade brev, som ingår i ett arkiv i privat ägo, vittnar om.

System **Hansjons Helena Larsdotter (1825-1898)** gifte sig med fjärdingsmannen Skeri Olof Olsson och efterlämnade en skara på åtta barn, vars efterkommande utgör en lång rad familjer främst i Noret. Ett barnbarn var Anna Sundell, som kom att utföra värdefulla tjänster för Emma Zorn på det textila området och som till kulturhuset i Mora skänkt en del intressanta föremål, som kommit från gästgivargården och som tillhört Erik Engeström..

Även system **Hansjons Anna Larsdotter (1815-1890)** gift med kyrkvärden Hansjons Anders Andersson efterlämnade flera barn i Noret och Färnäs. Ett barnbarn, Jannes Nordenlund född 1891 tjänstgjorde en tid som chaufför åt generalkonsul Bildt vid svenska konsulatet i Egypten.

System **Hansjons Margareta Larsdotter (1823-1899)** gifte sig med Hansjons Mats Andersson och deras dotter Anna gift med byggmästaren Anders Romsson i Östnor blev genom sin dotter Anna Romsson (1884-1972) svärmor till riksdagens vice talman, redaktören Anders Olsson. Den del av gästgiveriets arkiv, som 1839 tillskiftades Margareta kom på ett föredömligt sätt att bevaras och återfinnes nu på Mora bygdearkiv.

Denna syskonkrets om en son och fem döttrar kom inte att avsluta bara en epok i Mora, nämligen gästgivarepoken i Noret. De kom också såsom sista morabor, alla sex liksom modern, att få sina sista vilorum omedelbart utanför huvudingången till Mora kyrka. I anteckningar efter Hansjons Nils Larsson kan man läsa följande:

"Kyrkogården, som utvidgades till 3 gånger dess vidd 1849 / förut var den omgifen med en väldig stenmur som ytterligare förhöjdes af en derovanpå lagd hög takresning af spån, som skymde kyr-

kan och vanpryde platsen. Den nedrefs derföre, och i stället uppsattes åren 1852 och 1853 ett lätt och prydligt jernstaket.

Längs södra sidan af kyrkan finnes några stenhällar upplagda, som förmodligen utmärka ibland dem några framstående män.

Mellan båda kyrkdörrarne är en dylik gravgrift som sträcker sig från staketet intill Kyrkväggen. der ligger en stor gjuten jernhäll gjord i Bäcka bruk i Orsa, med (vidliftig) inskription.

HÄR VILA

FÖRRE NÄMNDEMANNEN OCH
KYRKVÄRDEN

HANSJONS LARS MATSSON IFRÅN
NORET

FÖDD ÅR 1722 DÖD ÅR 1791
DESS HUSTRU MAIT OLSDOTTER
FÖDD ÅR 1727 DÖD ÅR 1791

SONEN MATS LARSSON
FÖDD ÅR 1750 DÖD ÅR 1787
DESS HUSTRU KERSTIN OLSDOTTER
FÖDD 1759 DÖD ÅR 1731

SONSONEN GÄSTGIFVAREN HCO*
KYRVÄRDEN

HANSJONS LARS MATSSON IFRÅN
NORET

FÖDD ÅR 1784 DÖD ÅR 1831
FRID ÖFVER DERAS STOFT OCH
EFTERKOMMANDE

(* Sic! Det står faktiskt så!)

De som senare ligga begravda i samma gravgrift äro hans hustru, gift 1810 Hansjons Anna Matsdotter f 1789 d 1837, 48 år, (hon dotter till Gästgifaren Hansjons Mats Andersson o hans hustru Anna Katarina Engeström född 1765 död 1809). Deras barn (min farmor) Hansjons Kerstin Larsdotter f 1812 d 1873, 61 år, Hansjons Anna Larsdotter f 1815, min mormor Hansjons Karin Larsdotter f 1818 d 1886 29/3, sonen Hansjons Johannes Larsson född 1821, dottern Hansjons Helena Larsdotter född 1823, dottern Hansjons Greta Larsdotter född 1825.

Min farfar Hansjons Mats Mattson f 1810 död 1878, han var från Vattnäs å gårdsnamnet Olofs, gift med älsta dottern Kerstin och svärmodern och han övertog Gästgiveriet till hennes död, sedan övertog han sjelv gästgiveriet tills det blev flyttat till Stranden.

Min morfar Hållams Nils Nilsson (som var gift med Karin Larsdotter) född 1817 10/1 d 1890 5/2.

Alla dessa äro begravda i denna grav.

Omkring 1900 blev det förbjudet att begrava framför kyrkan så min fader Hansjons Lars Matsson född år 1837 död

1910 29/1 är begravd norr om kyrkan. Hjärnblödning. Omkring 1910 blev det en ny begravningsplats inköpt i Noret (Gödselå kern) Där är

I hans anteckningar kan man rent av läsa något av stolthet men också djup tillfredsställelse över att ha sina förfäder samlade så nära i kyrkans hägn. Han var också mån om att berätta om detta och var mycket angelägen om att kunskapen skulle leva vidare i efterkommande generationer.

Förhoppningar

Naturligtvis skulle här åtskilligt mer kunna tecknas om en moragård och dess folks sällsamma öden, men arbetsgruppen menar att nu nämnda personnotiser tillsammans med ett urval särtryck av artiklar ur historiska och genealogiska dokument och skrifter, som återges i denna minnesskrift, borde kunna ge dagen länsmans- och gästgivarättlingar en god utgångspunkt för att själva eller i samverkan med andra kunna erövra sin egen bakgrund och historia, en uppgift som härmed överlämnas med varm hand.

Arbetsgruppen är medvaten om att denna bakgrund har fått sin tyngdpunkt på den del av släkten, som varit knuten till gästgiveriet beroende bl a på att det varit lättast att finna dokumentation i dessa avseenden. Det är dock gruppens förhoppning att övriga släktgrenar både i Sverige och i Finland, liksom mycket annat av lokalhistoriskt och genealogiskt värde, skall kunna presenteras på ett eller annat sätt t ex av en släktförening.

Arbetsgruppen vill slutligen uttrycka förhoppningar om att släktnötet och vad som kommer fram i samband med detta skall skänka den nu levande generationen samhörighet både inom och över gränser samt känsla för förfäders gärningar. Med dessa förhoppningar vill arbetsgruppen också gärna se framåt mot samförstånd-sanda och fruktbart samarbete med politiker, myndighetspersoner och andra, som har att fatta, som vi hoppas, goda och välsignade beslut om länsmans- och gästgivargårdens framtid.

Låt oss så avsluta denna bakgrundsbeskrivning så som vår anfader Mats Ers-son Nohrman så ofta med en ödmjuk önskan om framgång avslutade sina skrivelser med:

S D G

Soli Deo Gloria

Gud allena tillhör äran

Folke Hansjons

Kyrktuppen

– en symbol att se upp till

Min farfar, Hansjons Nils Larsson, som 1874 föddes i en av de stugor, som då fanns på gästgivargården, hade mycket att berätta om sin födelsegård och om kronolänsmannen Mats Ersson Nohrman (1638–1698). Som liten pojke fann jag alltid ett stort nöje i att lyssna, när farfar var i berättartagen. Jag har senare på olika sätt sökt kontrollera hans uppgifter. Jag har då oftast med glädje kunnat konstatera att det funnits fakta bakom hans berättelser. Det torde därför finnas anledning att hålla för troligt att även hans berättelse om kyrktuppen från länsmansgården har verklighetsbakgrund. Konsthistorikern Mats Bergman har skrivit i Mora-boken om föregångaren till Mora kyrkas nuvarande tornspira. Han påpekar att "föga är känt om den gamla spiran", men han skriver också att "år 1661 (vis)" omtalas "Hanor 2 st". Bergman, som numera finns vid Riksantikvarieämbetet, har vid samtal bekräftat att "Hanor 2 st" verkligen avser två tuppar.

Men vad förmedlade då farfars berättelse? Jo! Av gammalt skulle det ha funnits två små sidotorn på Mora kyrka, bägge försedda med varsin tupp. Efter någon brand eller någon annan vådlig händelse skall de två tupparna ha getts som gåva till kyrkvårdarna. I flera generationer har också kyrkvårdar rekryterats från länsmans- och gästgivargården i Noret och faktum är också att en tupp fanns på gården fram till 1876.

Under sin resa i Dalarna erhöll Artur Hazelius det året ett flertal inventarier som gåva av Hansjons Anna Matsdotter (1848–1919) eller Gästgivar-Anna, som hon i vardagligt tal kallades. Bland de föremål, som Hazelius erhöll, fanns inte bara de utomordentligt värdefulla almanackorna med dagboksanteckningar från 1670-talet, länge ansedda som de äldst bevarade i vårt land (Nordiska Museet 12.545 och 12.555). Bland gåvorna fanns även en "flöjel" (Nordisk Museet 13.143) och en mängd andra föremål av stort kulturhistoriskt värde. Visst är det synd att föremålen inte finns kvar i bygden, men vi får väl förlåta Anna, som helt säkert såg Artur Hazelius som en garant för att föremålen skulle säkerställas för framtiden på Nordiska Museet.

Gästgivar-Annas och den övriga släktens kontakter med Hazelius innebar lyckligtvis också att flickor i släkten fick anställning på Skansen och på Nordiska Museet. En av dessa var Elsa Hållams-Thorell, som under många år tjänstgjorde i museets fotoarkiv. Hon var mån om att hålla släkten informerad om det rika arv, som fanns på museet. Hon såg då och då till att kopior av olika slag kom till Mora, vilket bl a förde med sig att jag som 25-årspresent av släkten förädrades en kopia av Moratuppen att pryda mitt sommarställe vid Siljan med. Sedermera har kopior hamnat även på andra hus, bl a på länsmansgården i samband med restaureringen på 70-talet.

I slutet av 1998 råkade jag få se en broschyr för tidskriften Hemslojden. Med stor förvåning hade jag plötsligt i min hand en trycksak, som på sin första sida visade upp "vår" kyrktupp, men nu som ett lockmedel för nya prenumeranter. Naturligtvis blev jag intresserad och efter ett telefonsamtal till redaktionen blev jag hänvisad till ett tidigare nummer av tidskriften, där jag fann en artikel av kulturhistorikern och museiintendenten Gustaf Åberg i Simrishamn. Artikeln hade tidigare publicerats i samband med en utställning om flöjlar vid Österlens museum. I denna hade kyrktuppen lånats ut av Nordiska Museet. I tidskriften Hemslojden hade man under bilden av tuppen skrivit "Smidd tupp från Dalarna - har den kanske varit ett gravkors?"

Vid ett samtal med Åberg fick jag hans medgivande att få citera delar av hans artikel. För den som vill läsa artikeln i sin helhet hänvisas till tidskriften Hemslojden nr 3/1997. (Nr 5/1998 borde för övrigt vara läsvärt för den, som är intresserad av Mora-dräkten.)

Under rubriken "Kyrktuppen - en symbol att se upp till" skriver Åberg följande tankvärda ord: "Men den gamle kyrktuppen då? 'Att vågne till lyden av hanegal. Er det icke sådan livet burde vaere?' så frågar en dansk symbolforskare. Jo - och så har det ju också varit i tusentals år, intill dess våra omtänksamma hälsovårdare drevo hanen ut ur människans samfund. Men här har vi honom, ljusets härold, den urgamle väckaren och varnaren, som kyrkan sen tusen år har

satt till väckelsepredikant och vägvisare högt på sitt torn, mitt i byn. Men är han inte Petri, förnekarens, tupp - vid tredje hanegället. Förvisso, han kan tala både om fall och upprättelse, men först och sist om uppståndelsens morgon! Och så har han ju ett härligt vindfång i sin stjärbuske - nog kan han vara en 'vindflöjel', men han vänder alltid karskt sin näbb mot angriparen - vinden! En symbol att se upp till."

Inför sommarens släktträff i Mora för ättlingar efter kronolänsmannen Mats Ersson Nohrman har arbetsgruppen tagit till sig historien om "gästgivartuppen" och samfällt enats om att låta den bli en symbol både för träffen och för släkten efter Mats Ersson Nohrman. Arbetsgruppen har därför tagit fram märken, eller pins som det heter numera, som också får symbolisera en vädjan om eftertanke eller rent av en protest mot planerna på en försäljning av länsmans- och gästgivargården, Moras äldsta bostadshus och därtill något av en symbol för hela övre Dalarnas historia under mer än tre århundraden. Här hölls ting, här togs gäster som Carl von Linné och bröderna Gahn m fl emot, här verkställdes utskrivning av soldater under ofärdsår och här hölls rådslag om bygdens väl och ve mm mm.

I en artikel om Dalarnas allmogekonst skrev Gerda Boëthius redan år 1926 följande tankvärda ord - något för berörda politiker och myndighetspersoner att tänka på ännu 1999, just inför ett nytt årtusende!

"Det finns för mycket av mörkfull klang och dådlysten id i den dalakultur, som vuxit sig stark genom sekler, för att en tidsströmning - den må vara aldrig så stark - skall kunna förintada den.

'Det som är fött av kraft, har kraft att gro',"

Måtte kyrktuppen och orden av Gerda Boëthius påminna både sentida ättlingar efter Mats Ersson Nohrman och Moras nutida beslutsfattare om den välkända devis, som man i Mora dagligen kan läsa - **I faders spår för framtids segrar** - en devis, ursprungligen formad för att minna om gångna tiders dåd, en devis, vars innebörd manar till ansvar, förpliktelse och efterföljd.

Folke Hansjons

Bland läsare, emigranter och vanligt folk i det gamla Mora

Ett axplock ur Mora bygdearkiv

Av Holger Wichman

I början av 1950-talet hade jag tillfälle att publicera några artiklar, till vilka stoffet hämtats från den inventering av gårdsarkiven i Mora, som jag ledde under och närmast efter andra världskriget. 1. Initiativet till inventeringen togs av rektor Janne Romson i samarbete med Kommittén för inventering av svenska privatarkiv. Denna, som bildades 1935, har varit något av pionjär på sitt område. Inventeringar av enskilda arkiv betraktas numera som mycket angelägna och har sedan sommaren 1966 fått en central och samlande organisation i riksarkivets tredje sektion med program att upprätta ett svenskt nationalregister över alla enskilda arkiv i privat och offentlig ägo. Gårdsarkiven är därvid endast en del av den omfattande uppgiften, som även innefattar enskilda personers och släkters, företags, folkrörelser och föreningars arkiv. När ytterligare ett axplock ur Morainventeringens rika skörd av handlingar nu sent omsider göres, sker det därför vid en tidpunkt, då dylika inventeringar har fått ökad aktualitet.

Det må då förutskickas, att vad man i en kort uppsats kan presentera endast är några russin i den stora kakan. Sammanlagt genomgicks ett hundratal större och mindre gårdsarkiv, och den stora massan av därvid påträffade handlingar kan icke utan bearbetning och inställande i större sammanhang vara omedelbart njutbar och intresseväckande för läsaren. Det är t ex fallet med den mängd av köpebrev och lagfarter, inteckningar, bouppteckningar och arvsskiften, auktionsprotokoll, reverser och räkenskaphandlingar, domboksutdrag samt skrivelser och utslag från länsstyrelser och centrala myndigheter, som i allmänhet upptar ett ordinärt gårdsarkiv. Deras betydelse för bebyggelse-, egendoms- och släktundersökningar samt till belysan-

de av sociala och ekonomiska förhållanden torde dock ligga i öppen dag. I många fall rör det sig väl om kopior och dubletter till i de offentliga arkiven ingående handlingar. Men de kan ändå ha stort värde, särskilt när som i Mora det kanske viktigaste lokalarkivet, nämligen häradsrättens arkiv, förstörts genom brand. I de offentliga arkivens vidlyftiga serier kan det också ofta vara svårt att hitta, medan handlingar i ett gårdsarkiv ligger samlade för gården eller släkten i fråga.

1 Bonderiksdagsmän på 1850- och 1860-talen, Dalarnas hembygdsbok 1953; En karolin skriver hem, Arm-borstet 1953; Bälter Sven Ersson, Svenskt biogr. Lex. Se även S o H 1967 sid 308. Den i not 27 åberopade uppsatsen är den föreliggande, som ej kunnat beredas plats i den strängt temabundna Dalarnas hembygdsbok. Dess publicering nu i S o H har aktualiserats av ledarkursen i släktforskning i Mora och vill vara en erinran om gårdsarkivens betydelse för den genealogiska forskningen.

En bygde-, gårds- eller släktforskning har därför sin naturliga utgångspunkt i en genomgång av gårdshandlingarna. I gårdsarkiven ligger även grupper av handlingar, som bara förekommer i ett exemplar och som således är unika – exempel härpå skall ges i det följande. Blandade med gårdsarkiven eller särskilt förvarade finns slutligen ej sällan handlingar rörande byarnas gemensamma angelägenheter eller rothandlingar från det gamla indelningsverket, kommunala papper eller ämbetsarkiv för länsmän och kronofogdar o a bygdens förtroende-män. Särskilt bypapperen kan gå långt tillbaka i tiden: I Nusbys bykista har förvarats medeltidsbrev, som via Kröningsvärd har hamnat i riksarkivet. I dessa liksom i de egentliga gårdsarkiven finns ofta handlingar efter lantmä-

teriförrättningar och syner med kanske unika kartor samt byordningar, hägnadsfördelningar och andra handlingar, som reglerade byamännens gemensamma angelägenheter.

Under 1800-talet börjar breven bli vanligare, även om de ej heller saknas för äldre tid. Folkskolans tillkomst, skrivkonstens utbredning och befolkningens större rörlighet har bidragit därtill. I Mora har påträffats riksdagsbrev, brev från folk på handelsfärder och herrarbeten, soldater, missionärer och inte minst emigranter. 1800-talet är också genombrottstiden för skogsbruk, handel och penninghushållning, kommunikationsväsendets intensifiering, den religiösa väckelsen, nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen. Alla dessa företeelser belystes i Moraarkiven, vilkas tyngdpunkt icke sällan tidsmässigt låg kring och efter mitten av 1800-talet.

Det största och viktigaste arkivet, som omhändertogs och ordnades i Mora, var riksdagsmannen Bälter Sven Erssons i Östnor arkiv. Det skänktes 1939 till Mora kommun av rektor Romson och utgör kärnan i det samtidigt med inventeringen upprättade Mora bygdearkiv i kommunalhuset. Med över 7 000 brev jämte en mängd andra handlingar är det en viktig källa icke blott för kännedomen om Bälter Svens egen vittförgrenade verksamhet utan även till Moras och hela Ovansiljans historia under senare hälften av 1800-talet. Där finns papper från hans tid som kommunalman, landstingsman och riksdagsman och en mängd rättegångsakter och andra handlingar i mål, i vilka han deltagit. Där finns brev från riksdagsmän såsom Liss Lars Olsson och hans mer bemärkte son Liss Olof Larsson, brev från Mora- och Älvdalskarlar stadda på handelsfärder och brev som belyser de första stora skogsköpen i Ovansil-

jan. Där ligger också handlingar rörande olika järnvägsprojekt och papper rörande bolag och industrier, såsom urmakerierna i Ösnor och Mora mekaniska verkstad; delar av verkstadsens arkiv har f ö även blivit skänkt till bygdearkivet. Där finns slutligen handlingar rörande väckelsen i Mora och brev från Amerikafarare osv. Uppräkningen ger en antydning om arkivets skiftande innehåll, och det skall endast tilläggas, att handlingarna rörande Bälter Sven Erssons förmyndarskap för Anders Zorn har överlämnats till Zornmuseet.

Det näst efter Bälter Sven Erssons arkiv största och innehållsrikaste arkivet var länsmans- och gästgivarearkivet i Mora-Noret. Man kunde däri följa flera generationers skriftliga kvarlåtenskap. De äldsta papperen härrör från länsmannen Mats Erssons verksamhet under 1600-talets sista årtionden. Några av de äldsta handlingarna angår Karl XI:s besök i Mora i februari 1673, som bl a resulterade i att kyrkan fick sitt nuvarande torn. I arkivet bevaras både kungens resroute från Falun och uppgifter om den extra beviljning av livsmedel och andra förnödenheter, som sockenmännen åtog sig inför det beramade besöket. Från den något senare tidpunkt finns skrivelser, som rör den svåra missväxten och hungersnöden, som härjade i slutet av Karl XI:s regering, och från Karl XII:s tid rullor och befallningar om utskrivningar och gärder till Mats Erssons son och efterträdare som länsman Anders Matsson. Dennes son Gudmund, som tog efternamnet Norström, blev den förste gästgivaren. Det var meningen, att också han skulle ha blivit länsman som far och farfar, och han blev 1743 förordnad att t v förestå tjänsten. Men då han samma år rycktes med i den stora daldansen och bl a var nitiskt verksam vid dalkarlarnas intåg i Stockholm, blev han komprometterad och förbigicks vid den ordinarie länsmanstillsättningen trots flera bevekande böneskrifters, som finns kvar i arkivet.

Gästgivaren Gudmund Nordström var gift flera gånger, sista gången med Katarina Tunberg, som efter hans död gifte om sig med Erik Engeström från Aspeboda, vilken övertog gästgiveriet. Denne, som tidigare varit skollärare, var en betrodd man vid allehanda

skrivgöromål i bygden och utökade arkivet betydligt med egna papper. Bl a märkes hans räkenskaper och dagboksanteckningar, en samling predikningar, gästgivarmors matreceptbok och en samling huskurer. Där finns också brev från flera av styvbarnen, som skrev hem till "kära far" och "kära mor", vilka måste ha varit ungefär jämnåriga med barnen. Från en av sönerna, Anders Norström, som sedan tog plats i affär i Falun, finns brev från hans skoltid i denna stad, bakom vilka vi anar något av den fattige Morapojkens vedermödor. En gång begär han enträget att få nya strumpor, då han tror att han skulle få sjunga litanian i kyrkan, och då något senare hans förmodan blivit verklighet måste han också ha pengar till skor. En tredje gång önskar han sig en ny rock, då hans gamla var "så lappader på armbågarna och alldeles för kort". Under senare delen 1770-talet var det den yngre brodern Erik Norströms tur att studera i Falun, varefter han fortsatte i Uppsala och prästvigdes 1788. Han vistades också som informator i Västerås och Nora och meddelar i breven en del skvaller därifrån. Han blev slutligen komminister i Hjulsjö nära sistnämnda stad. En syster till dem Ulrika Christina Norström är också representerad i arkivet. Hon blev 1764 kammarjungfru hos kyrdkoherdedottern Fredrika Nordman från Leksand, gift med dåvarande kaptenen vid gardet Johan Erik Rydingsvärd, som lovade "draga försorg för hennes kristliga upptuktelse och anförande till det som henne nyttigt och anständigt är". Hon fick följa sitt herrskap till Stockholm och uppfostrades i alla de sysslor, "som ett fruntimmer ägnar och anstår". Snart blev breven dock mindre ljusa. Ulrika Christina fick inte ut pengar av sitt herrskap, och frun var stygg och ljög "så fort som en häst travar". Även andra förföljde henne, och hon tyckte sig ha liksom "ett jordiskt helvete". Längre hade hon velat klaga, men man läste alltid hennes brev, innan de avsändes, och breven från kära far var också brutna, innan hon fick dem. Hon besvor styvfadern att inte nämna något om hennes brev, som hon smugglat ut, och hon bad honom adressera breven endast med hennes namn och Stockholm, "så får jag det säkert i händer". Om någon

fick reda på korrespondensen var hon rädd för att få så mycket stryk, att hon inte kunde krypa – man levde i husagans tid. Inte underligt att Erik Engeström blev förskräckt och var betänkt att få hem henne. Så kom upplösningen genom ett brev från prosten Nordman i Leksand. Ulrika Christina, som av hans dotter blivit med stor ömhet upptagen och hanterad och fått lära sig skriva och räkna, sy, frisera fruntimmershår m fl nyttiga ting, hade av en otrogen dräng och en falsk amma blivit narrad att beljuga sitt herrskap. De båda sistnämnda hade nu avslöjats och körts på porten, men den vilseledda Ulrika Christina hade ångrat sig och fick stanna. Hon följde sedan sitt husbondfolk till Göteborg, varifrån hennes sista brev är adresserade.

Även från senare tid finns mycket att hämta ur arkivet från den gamla gästgivaregården, som tydligen behöll sin centrala ställning i orten, och där bl a ting hölls i äldre tid. Den inbrytande nya tiden avspeglas bl a i brev om den religiösa väckelsen. På 1870-talet gästades gården av Artur Hazelius, från vilken tackbrev finns. Han fick bl a med sig som gåva en samling av länsmannen Mats Erssons almanackor från 1670-talet. De förvaras nu på Nordiska Museet. Hela arkivet blev f ö splittrat vid ett arvsskifte 1839 efter en dotterdotter till Erik Engeström Hansjons Anna Matsdotter. Enligt god dalased delade hennes sex barn upp arkivet liksom det övriga boet lika mellan sig och fick enligt traditionen en stillkorg var med gamla handlingar. Det var ett detektivarbete att vid arkivinventeringen följa de olika delarnas öden. Vi kunde konstatera, att två var fullständigt eller så gott som fullständigt bevarade, av två återstod blott strödda rester och två var helt förkomna. Även i sitt skingrade skick visar arkivet, vad som kan dölja sig på en gård, som under långa tider intog en viktig ställning inom bygden.

Holger Wickmans artikel har ursprungligen publicerats i tidskriften Släkt och Hävd, nr 3/1974, utgiven av Genealogiska föreningen, vars ordförande Ian Hamilton gett sitt medgivande till att delar av artikeln återges här.

Matts Ersson Nohrman, 1638- Inför 300-årsminnet

Foto: Nordiska Muséet

Mats Ersson Nohrmans dagbok januari 1671 med första sidan uppslagen.

"I.N.J. Deus Nobiscum

2. till Färnäs med ----att hjälpa dem med gielden.

3. kom bref från befallningsman daterat i Rättvik att jag skulle dit reste åstad om afton där talade jag med H Excellens Ernest Creutz

5. Hem

6. Begick Herrens högv Nattvard.

8. Gjorde H Oluff ett lustigt kalas ått sina socknemän"

Anteckningar om dagboken av Sam Owen Jansson i Nordiska Muséets liggare: "Artur Hazelius fick 6/9 1876 av Hans Jons Anna Matsdotter Mora-Noret, en serie almanackor, vilka han i sin resedagbok betecknade som "Almanackor 1670 - 1679" utan angivande av antal. I muséets huvudliggare infördes dessa likaledes utan angivande av antal under numret 12555, men nu såsom "Almanackor. Från 1670 - 1678". Sannolikt hade Hazelius i hastigheten skrivit det sista årtalet fel, varför man har att utgå från huvudliggarens uppgift. Den säger ju inte direkt, att varje år 1670 - 1678 är representerat i serien. Det kan ha varit 7, och det är icke mer än en sannolikhet för att det varit 9. De saknade 2 finns i varje fall icke i bibliotekets almanackssamling och kunna ha förkommit på ett tidigt stadium."

Domarstolen, en av de värdefulla gåvor som Artur Hazelius fick från Gästgivargården. Den förvaras numera på Skansen, där den återfinns i Laxbrogårdens helgdagsstuga och har placerats i ett rum, som benämns Tingssalen. Repliker av denna stol finns både i tingshuset i Mora och på domstolsmuséet i Jönköping. Repliken på tingshuset i Mora har skänkts av förre vice ordföranden i riksdagen, redaktör Anders Olsson och hans hustru Anna, ättling efter Matts Ersson Nohrman. Hon ärvde en stor del av gästgivargårdens arkiv, som fortfarande finns i familjens ägo. Att en replik hamnat på domstolsverkets museum är mycket tack vare f.ö. överförmyndaren Erik G. Engströms insatser. I Mora finns dessutom hos sentida ättlingar efter Matts Ersson Nohrman även nämndemansstolar förutom en hel del andra värdefulla föremål och arkivalier.

Foto: Elsa Hållams-Thorell

Advent 1698 i Mora

Enligt Mora församlings dödbok begrovs "länsmannen Matts Eriksson Nohrman" i Mora kyrka på tredje söndagen i Advent 1698. I dödboken kan man också läsa att han "gått i trivialscholan i Fahlun, öfwat sig i räknande och skrifwande, fölgde sedan sin broder Hr And. Nohrmoraem til Upsala i ett åhr, läst för åtskilligas barn, åhr 1669 d. 8 Decembris blef han Länsman, hwilken tjenst han in till sin död i 29 åhr åhrl. förestod, warit gift i 27 åhr, 9 barn, siuk af ryggwärr i 6 weckor, afssommade d. 30 octobris klock. 3 om morgonen, 60 åhr 4 mån 3 dagar gammal."

Den uppmärksamme läsaren ser naturligtvis att vi under 1998 står inför ett 300-årsminne och den som är mycket uppmärksam ställer naturligtvis också frågan vad det kan ligga bakom dödsbokens påstående att Matts Ersson Nohrman dog redan den 30 oktober men inte begrovs förrän på tredje söndagen i advent. Det är inte, som många tror, en felskrivning eller någon feltolkning av almanackan. Nej, det ger oss egentligen belägg för att Matts Ersson Nohrman är ett av de stora namnen i Moras historia. Han föräddes nämligen en gravplats i kyrkans korsgång och att fatta beslut därom och att vidta erforderliga åtgärder krävde naturligtvis sin tid. Tyvärr saknas i kyrkoarkivet de protokoll, som skulle kunna berätta om vad som hände.

Få morabor minns gravhällen i dag. Den var nött och texten var oläslig, när kyrkan 1964 restaurerades och försågs med sandstensgolv i korsgången. Det blev då naturligt att ta bort en del gravhällar, däribland Matts Ersson Nohrmans, och att flytta en del, som exempelvis broderns gravhäll. I Arosenius bok "Berskrifning öfver provinsen Dalarna", 1866 kan man läsa följande: "Åtskilliga grafhällar med inskriptioner äro ock nedlagda i kyrkans golf. ----Mellersta grafstenen framför altaret nedanför upphöjningen betecknar prosten A. Nohrmoraer och hans fru Sara Terseri hvilorum ---- Grafhällen i stora korsgång-

-1698, länsman i Mora-Noret. Minnet av hans död.

en gömmer stoftet af Mats Eriksson
Norrman, ---"

Mats Erssons mera namnkunniga
bror, kyrkoherden i Mora Andreas
Nohrmoraues, omnämns ganska utför-
ligt av Muncktell i Västerås stifts her-
daminne, men även Matts blir där
ihågkommen, då man kan läsa att kyr-
koherden, haft en bror Mathias, "som
efter någon studering blev kronoläns-
man och fortplantade en släkt med
namnet Nohrström".

Ett värdigt 300-årsminne

De två brödernas fader, Kråk Erik
Olsson, tycks ha varit en för morabyg-
den ovanligt välbärgad och framsynt
man. Det är väl det minsta man kan
säga, ty de två sönerna torde som sys-
konpar vara de första från Mora som
gavs en utbildning på akademisk nivå.
Bara det är ju värt att uppmärksam-
mas, när 300-årsminnet firas i skug-
gan av "kunskapslyftet".

Den lokalhistoriskt intresserade
torde vara medveten om att Matts Ers-
son liksom brodern kyrkoherden kan
förknippas med trolldomskommissio-
nen i vilken brodern var medlem. Det
kan var viktigt att i detta sammanhang
komma ihåg, att brodern stod för en
humanare handläggning av trolldoms-
fallen i socknen omkring 1670. Up-
penbarligen behövdes också en ung
och energisk länsman och eftersom
Mats Ersson var universitetsstuderad
och beprövad i skrivarsysslor, så var
han en lämplig man.

Dagens morabor, som besöker kyr-
kan, lär också ha noterat att Matts
Ersson Nohrman, haft med kyrkan att
göra. I anslutning till den bomärkes-
samling, som finns i vapenhuset kan
man läsa om hans insatser i samband
med branden 1671. Samlingen är f ö
arrangerad på uppdrag av kyrkorådet
1975 och uppsatt av min far Han-
sjons Johannes Nilsson (1903 - 1978).

De som är intresserade av kyrk-
klockor vet också att lillklockan i
Mora efter omgjutning 1672 bär bl a
Mats Ers:Nohrman Länsmans namn
och att detsamma gäller för en av
klockorna i Våmhus.

Den, som färdas över noretbron,

Länsmans- och Gästgivargården i Mora Noret.

I Matts Ersson Nohrmans dagbok kan man läsa följande 1672:

"Okt 26: Förde Norkarlarna stuvan nord till älven 29 lades av Hållors Anders och Ulpes Hans knut-
strevorna till stuvan Allsmäktige Gud give lycka och välsignelse Om Herren icke bygger huset, så ar-
beta arbetarna fåfängt som däruppå arbeta" Därmed var grunden lagd till länsmansgården i Mora
Noret. Att gården också blev tingsstuga kan man läsa om i tingshandlingar. Mats Ersson Nohrman står
själv för följande anteckning i efterlämnade handlingar: "Anno 1678 Om hösten hafwa de gräfwit källa-
rens tolf personer dagswerksfolk af Österbyggierna för tingshusningen. Sexton personer bewillade af
socknen. Köpt 14 lass lumsten förutan en otalig hop gråsten och sandsten".

Gården användes sedan under lång tid som fast tingsställe. Därmed blev också gården något av en
centralpunkt för Norra Dalarna.

En sonson till Mats Ersson Nohrman, Gudmund, som antagit släktnamnet Norström var ansedd som
en naturlig efterträdare till sin farfar och sin far som kronolänsman, men därav blev intet, eftersom han
deltagit i dalupproret 1743. Moraallmogen bönföll konungen förgäves och intygade också "att ingen
gård i hela Mora kunde vara så välbelägen som hans till gästgivargård" Så blev Gudmund Norström
den förste gästgivaren i Mora Noret. Den siste gästgivaren blev Hansjons Mats Matsson. Gästgiveriet
upphörde omkring 1850, då gästgivarverksamheten flyttats till nuvarande First Mora Hotell. Gården
hann också med att härbergera post och handel.

Frikort.

Ett exempel på hur Artur Ha-
zelius gottgjorde dem, som
skänkte gåvor till hans sam-
lingar eller som på annat sätt
gav honom sitt stöd. Sannolikt
var glädjen stor över att kunna
visa att man hade gett "Artur",
som Hazelius allmänt kallades
i Färnäs, sitt stöd. Från det
här exemplet kan man ju dra
vissa slutsatser eftersom fri-
kortsinnehavaren det aktuella
året var hela 67 år och knappast
hade några möjligheter
att unytta frikortet. Han var f
ö farmors mor till Hållams-
kullorna på Skansen och Nor-
diska Museet (sid 13) och gick
ur tiden nästföljande år 1886.

kan också se vad som en gång var hans hem och som blivit känt som Länsmansgården eller Gästgivargården, vilken numera förvärvats av Mora kommun.

Personer bevandrade i Moras historia vet också att Matts Erssons Nohrmans dagböcker från 1670-talet, tills helt nyligen betraktade som de äldst bevarade i Sverige, finns på Nordiska Muséet och utgör en ovärderlig kulturskatt, även det värt att minnas, när kulturen firas på så många sätt 1998 som t ex i Mora, som utropat sig som årets kultursmåstad.

Att Matts Ersson Nohrman var rikt uppskattad av moraborna vid sin bortgång fick jag själv lära mig redan som liten pojke. Min farfar, Hansjons Nils Larsson (1874–1975), själv född i Gästgivargården, var väldigt angelägen om att berätta om sin släkt och uppehöll sig ofta vid vad han hade hört om Matts Ersson Nohrman, som han betraktade som sin anfader. Han berättade bl a om var Matts och folket från gästgivargården hade haft sin

bänk i kyrkan. Farfar visade mig också på det som kanske var det viktigaste och som är beviset på den gamle länsmannens starka och uppskattade ställning i 1600-talets Mora - Matts Ersson Nohrmans grav i stora korsgången i kyrkan. Som liten pojke var jag väl inte så intresserad av gravar och gick säkert miste om värdefull muntlig tradition mycket mer intresserad av det björnskin, som satt på insidan av kyrkporten och ända fram till 1952 vittnade om det stora björnskallet i Mora år 1856.

Uppmätningar av kyrkan utförda 1952 och 1964 och publicerade i Moraboken liksom kyrkoarkivets bänklängder bekräftar i allt väsentligt farfars berättelser.

Anknytning till bergshantering och adel i Finland

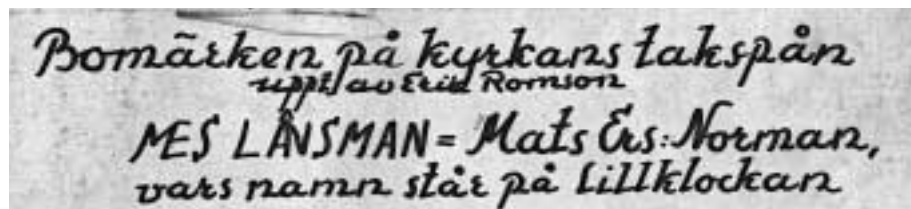
En uppgift, som sysselsatte farfar i stor utsträckning var att han hört att någon ättling till Matts Ersson Nohrman skulle ha hamnat i Finland och där blivit bergsråd och som sådan

adlad. Han skulle komma lösningen på spåren på 30-talet och hans tankar på att eventuellt ha avlägsen släkt i Finland plågade honom under finska vinterkriget 1939–40, något som framgår av hans dagboksanteckningar. Eftersom jag själv som liten pojke var med om när lösningen på hans finska "problem" var nära, och eftersom det var andra släktingar invecklade, har jag känt det angeläget att hålla den finska tanken vid liv.

Eftersom Matts Ersson Nohrman och hans hustru Karin Larsdotter, f 1650 med vilken han ingick äktenskap den 20 juli 1671 välsignades med 9 barn kan många morabor säkert räkna honom som sin anfader. Många av deras efterkommande uppnådde tidigt framträdande roller i det svenska samhället och blev spridda inte bara över hela landet utan också utomlands. Deras öden är i många fall väl kända genom olika släktforskare, men helt visst finns många spännande människoöden kvar att ta tag i för hugade släktforskare.

Foto: Christer Larsson.

Bomärkessamlingen i Mora kyrka.

Ett häftigt åskväder drog fram över morabygden mellan den 3:e och 4:e maj 1671. Blixen antände taket på Mora kyrka som brändes av. För att skaffa nytt tak till kyrkan väddjades till sockenborna att lämna virke till nytt kyrktak. Man anmodades att sätta sitt bomärke på de bräden man skänkt. När man byggde om taket på kyrkan 1935 sågade snickaren Karl Lundqvist från Färnäs (1888–1980) ur dessa bomärken på sin fritid. "Bomärkena från Mora kyrkas takstockar inventerades och antecknades omsorgsfullt av Erik Romson, Östnor och bildade en viktig del av hans med vetenskaplig exakthet utförda samling av bomärken från Siljanssocknarna främst Mora" (Mats Rehnberg: I boken Gruddbo på Sollerön).

I en rapport från augusti 1975 skrev församlingsbyggmästaren Per-Erik Holin och Hansjons Johannes Nilsson bl a följande: "Att denna märkliga samling av bomärken från 1670-talet finns bevarad för eftervärlden har vi framförallt dem att tacka, som vid ombyggnaden av kyrkan år 1936 hade sinne för och förstodo detta kulturvärde - - - Erik Romson ifrån Östnor, som gjorde uppteckningen samt Karl Lundqvist från Färnäs som verkställde ursågningar och tillvaratagandet samt kyrkvaktmästarna som under dessa 40 år förstått bevarandet av dem, först i tornet och sedan i sakristians källare."

Tack vare Romsons inventering kunde man konstatera att en del märken förkommit. Mirakulöst nog dök några märken upp i samband med uppsättningen 1975, däribland Matts Ersson Nohrmans men ännu 1998 saknas några.

Mätte miraklens tid ännu ej vara förbi. Nog skulle det vara glädjande om märken från Hållamsgården (Litt P3) och Lövgården (Litt B3c) kom tillrätta på samma sätt som Matts Ersson Nohrmans bräde gjorde.

Snickaren Karl Lundqvist t.h. vid kyrkorestaureringen 1935, här tillsammans med Erik Gustafsson (1914–1965). I samband med restaureringsarbetet föll Erik ned från en ställning och slutade därför med sin byggnadsarbetartid. Han blev senare operakör. Foto: Sam Lavsson.

Kyrkvaktmästaren Mats Häger vid inventeringen i sakristians källare den 24 maj 1975. Foto: Christer Larsson.

Förberedelser för julmarknad på Skansen.

Skansen i Stockholm, en mötesplats i Norden.

Kontakterna mellan gästgivargården och Arthur Hazelius var på sin tid mycket goda. Hazelius fick också ovärderliga gåvor från gården till sina samlingar på Skansen och Nordiska Muséet. Matts Ersson Nohrmans dagböcker och en domarstol hamnade där. Det blev också naturligt att ett par unga flickor från släkten redan på 20-talet fick anställning på Skansen och på Nordiska Muséet. Deras far, Hansjons Lars Mikael Larsson (1869–1918), min farfar Hansjons Nils Larsson (1874–1945) och Hansjons Johannes Larsson (1868–1916) var den brödratrio i Färnäs, som kommit flyttande till Hållamsgården i Färnäs från gästgivargården i Noret tillsammans med sina föräldrar Hansjons Lars Matsson (1837–1910) och hans hustru Hållams Anna Nilsdotter (1843–1917). De tre blev i byn kända som gästgivarpojkar, eftersom fadern kom från Gästgivargården och allmänt kallades "Gästgivarlasse". Pojkarnas farfar var den siste gästgivaren. Han kom från Vattnäs och hette Olofs Mats Matsson (1810–1878) men tog "särknamnet" Hansjons vid

Elsa Hållams-Thorell i Nordiska Muséets bildarkiv där hon gick under namnet "Lilla Hållams"

giftermålet med en gästgivar dotter. Redan långt tidigare hade flickornas farmors mor genom giftermål flyttat från Gästgivargården i Noret till Hållamsgården i Färnäs.

De två unga flickorna var Maria Hållams, som antagit sin farmors och sin farfars mors gårdsnamn som efternamn, samt systern Elsa Hållams, sedermera gift Thorell. Elsa fick tjänst på muséet och Maria hamnade på Skansen, där hon för det mesta svarade för visningen av Morastugan, men oftast förknippades med julmarknaderna på Skansen. Hon fick sin bostad i vaktstugan, ett hem som alltid stod öppet för skansenbesökare från Noret och Färnäs. Även Elsa, som en tid delade bostad med Maria, blev en trogen skansenvän och var under en följd av år medlem i Skansens folkdanslag. Hon arbetade på Nordiska Muséets arkiv för fotonegativ och blev omtalad som "Lilla Hållams" och belönades så småningom av muséets ledning för sitt arbete just med Matts Ersson Nohrmans dagböcker.

Från gästgivargården i Noret till Grand Hotell och Operakällaren

Naturligtvis kom båda flickorna i kontakt med skansengäster av alla slag. En gäst i Morastugan skulle bli särskilt betydelsefull. Han kom ofta till Morastugan och visade stort intresse för Mora. Så småningom presenterade han sig som Carl-Georg Segerstråle, juris kandidat med rötter i Finland. Sitt intresse förklarade han med att han troligen härstammade från Mora och att hans finska anfader hetat Nohrström. Han hade kommit till Finland på 1700-talet, varit brukspatron, blivit adlad genom en märklig adoption i vuxen ålder och därigenom fått namnet Segerstråle. Den unge juristen var dock bekymrad över att de som svarade för uppgifterna i den finska adelskalendern måste ha gjort något misstag eller fått felaktiga uppgifter från Sverige om släktens ursprung.

Maria, som kunde sin släkts historia anade vad som var på gång och berättade för sin syster om sitt möte med vad hon antog var en avlägsen släkting med rötter i Gästgivargården. Segerstråle återkom till Morastugan och Skansen och blev en väl sedd gäst på vaktstugan. Så småningom skulle de två systrarna också då och då bli gäster hos den unge juristens fader, som

Maria Hållams vid Morastugan på Skansen.

var ingen mindre än VD för Grand Hotell och Operakällaren, Georg Torsten Magnus Segerstråle (f 1889).

Elsa, som hade funnit länsmannen Matts Ersson Nohrmans dagböcker på muséet kunde ge den finskättade juristen en god inblick i länsmansgårdens historia och deras gemensamma studier av dagböckerna, som skänkts av "Ann-faster" eller "Gästgivar-Anna", och som nu ägnades många tacksamma tankar. Tillsammans kunde de tre konstatera att Segerstråles släkt härstammade från länsmansgården och att de var släkt i åttonde led efter Matts Ersson Nohrman. Men Segerstråle var emellertid inte nöjd med mindre än att han själv fick se de rätta förhållanden, som Moras kyrkböcker förhoppningsvis kunde förtälja. Nu råkade Mora församlings kyrkoarkiv vara ett s k dispensarkiv och därmed var han tvingad att ställa färdan till Mora, något som han inte skulle ångra. Tvärtom. Han kom att träffa många avlägsna släktingar i anslutning till de studier han fick tillfälle att göra i Moras kyrkoarkiv, som på den tiden, tidigt 30-tal, tillsammans med pastorsexpeditionen var beläget i den s k våmhusstugan. Hans besök hos min farfar skulle också etsa sig fast i den lilla pojken. Jag var naturligtvis mer intresserad av främlingens sportbil med s k svärmorslucka än av den fina farbror med vit flanellekostym.

Maria Hållams medaljeras av Gustaf V.

Genève i Schweiz nästa

Nu efteråt vet jag att det gick alldeles förträffligt med Segerstråles släktforskning. Men löften om att släktens finska gren skulle bli presenterad blev aldrig uppfyllda. Carl-Georg flyttade till Genève, där han öppnade advokatkontor och all kontakt upphörde. Systemarna talade ofta om sina möten med sin adlige släkting. Elsa skojade ofta med sin syster om att hon blev "gambalkulla" fastän hon skulle ha kunnat bli adelsfru om hon skött sina kort väl. Elsa menade att Carl-Georg egentligen hade ett mera gott öga till Maria än till släktforskningen, något som Maria med all kraft sökte avvisa. De två Hållamsflickorna återvände som pensionärer till sin fädernegård Hållamsgården i Färnäs. Maria gick ur tiden 1975 medan Elsa fanns kvar på gården som änka under mer än 25 år fram till sin död så sent som 1997.

Fynd bland skrifter i Släktforskanas Hus

Vid starten av Släktforskanas Hus 1992 erhöll huset en del bokgåvor, bl a några årgångar av tidskriften "Släkt och hävd" utgiven av Genealogiska föreningen, riksförening för släktforskning. Av en tillfällighet råkade jag i 1974 års utgåva finna en artikel under rubriken "Bland läsare, emigranter och vanligt folk i det gamla Mora - Ett axplock ur Mora bygdearkiv." Där kunde jag läsa författaren Holger Wichmans syn på länsmans- och gästgivarearkivet, där han följde flera generationers skriftliga kvarlätenhet, något som varmt rekommenderas dessa raders läsare och särskilt dem, som är intresserade av Matts Ersson Nohrmans.

Innan jag återställde det aktuella numret av tidskriften på sin plats i biblioteket bläddrade jag förstrött och gjorde en upptäckt, som inte ens tidskriftens redaktör uppenbarligen observerat. I slutet av tidskriften fanns under rubriken "Nyförvärv till samlingarna" en underrubrik "GENTES FINLANDIAE II" (Skrifter av Finlands Riddarhus III i samarbete med Finlands Adelsförbund) redigerad av Torsten G. Aminoff. Namnet Aminoff påminde om gångna tider i mitt barndoms Färnäs, där en Aminoff var med och startade kolugnen i början av seklet. Namnet förknippade jag också med den kände emigrantforskaren Sten Aminoff. Så varför skulle jag

inte titta litet närmare och döm om min förvåning, när jag läser följande: *"Redaktören har själv författat fyra bidrag, varav ett par - Släkten Nohrström-Segerstråles ursprung" (från Mora i Dalarna.) och ----"*

Naturligtvis tog jag omedelbart kontakt med Genealogiska föreningen och beställde en kopia av Aminoffs artikel. Och nu blev förvåningen än större. Jag höll i min hand ett efterlängtat dokument. Det förstod jag, när jag läste följande: *"Släkten Nohrström från Noret i Mora har upprepat blivit behandlad i genealogiska samverk i Finland. -----Länge var den det oaktat nästan outredd. -----När Oskar Wasastjerna 1880 nådde fram till ätten Segerstråle i sina ättartavlor, var hans uppgifter om den adopterade Abraham Segerstråles härstamning utomordentligt knappa ----- två år senare ----- kompletterades framställningen ----- men fortfarande saknades alla andra data om denne själv än vigseldata ---- Därmed hade Wasastjerna nått gränsen för vad källor i Finland kunde meddela och stannade vid denna gräns."*

I fortsättningen av artikelns inledning kunde jag också läsa om hur biskop Colliander i Svenska Litteratursällskapetets släktbok 1916 tagit upp släkten Nohrström utan att bara "synbarligen" komma i närheten av en verifierad lösning. Andra framstående forskare får också vidkännas granskning och kritik, däribland Moras tidigare kontraktsprost A. Gustafsson, som hade gjort oriktiga kombinationer, som Colliander utan tillgång till de originala källorna fick lov att försöka anpassa till de för honom tillgängliga källorna så gott det gick.

För mitt inre kunde jag nu se Carl-Georg Segerstråle uttalande sina tvivel över tidigare släktforskningsresultat och sin hittills påstådda härstamning. Det var lätt att förstå hans drivkraft att söka sanningen i Moras kyrkoarkiv och därför blir det bara ett glatt konstaterande, när man längre fram i Aminoffs artikel läser följande: *"Det är först nu som det rätta förhållandet kan läggas fram sedan en ättling till den i Mora födde Henrik Nohrström (Anm; Matts Ersson Nohrmans yngste son, född 1690.) har underkastat originalkällorna en omsorgsfull undersökning och därmed rett ut det tilltrasslade stamträdet. Det är jur.kand. Carl-Georg Segerstråle,*

medlem av ättens svenska gren och bosatt i Genève, som har sammanbragt allt det forskningsmaterial, vars huvudpunkter här skall presenteras. Det är på hans uppdrag jag har utarbetat denna översikt, men forskningen är helt och hållet hans andel; min är blott bearbetningen för publicering "

Vilken upplevelse! Och vad var naturligare än att en massa barndomsminnen passerade revy: Farfar - gravhållar - kyrkbänkar - dagböcker - Artur Hazelius - Nordiska Muséet - Ann-faster - Skansen - sportbil med svärmorsluckor - främlig i vit flanellkostym - och naturligtvis farfars brorsdöttrar Elsa och Maria - etc!

Så var då ett gammalt löfte från 30-talet uppfyllt, men det fanns en sorg i mitt inre: Tänk om farfar hade fått uppleva detta! Den sorgen får dock uppvägas av glädjen att få ha en, om än så liten andel i uppgiften och förmodligen att få föra vidare, vad en gedigen släktforskarinsats berikat Matts Ersson Nohrmans efterkommande med. Här kan inte av utrymmessäl Segerstråles-Aminoffs forskningsresultat redovisas. Låt mig dock notera att inte bara "myterna" om släkten i Finland utan även uppgifter om Mats Ersson Normans föräldrar och hustru delvis kan bekräftas, men det måste också bli tal om korrigeringar. Jag hoppas att det kan glädja dagens släktforskare i Mora, när de läser följande avsnitt i Segerstråle-Aminoffs artikel:

"I tiondelängderna för Noret finner man Kråk Matts Eriksson länsman antecknad under åren 1669 - 70 för familjens fastighet. Därförinnan upptas Herr Anders Eriksson Nohr-Moräus under åren 1665 - 1668. Före honom antecknades änkan Erik Olofssons Marith åren 1658 - 64. Och före henne stod Kråk Erik Olsson 1636 - 1652. Kråk Erik Olsson och hans hustru var utan tvivel Kråk Matts Eriksson Nohrmans föräldrar. Denna tolkning bekräftas även av att bevarade räkenskaper namnger Matts Erssons farbror Kråk Per Olsson. Munktell misstar sig därför när han i sitt herdaminne anger att kyrkoherdens far skulle ha varit bonden Kråk Erik Andersson i Noret."

(Anm: I detta sammanhang kan det förtjänas att påminna om vad rektor Janne Romson skrev i en artikel i Västerås stifts julbok 1925, där han kommer till samma resultat som Segerstrå-

le. Man får dock också ha förståelse för ambitiösa personers misstag, när de i god tro och säkert av välvilja vidarebefordrat, vad de trott varit källmaterial, och som i stället varit en kopia troligen av en handskriven anteckning, som antagits vara skriven av någon auktoritet. Men även auktoriteter kan ju göra sina misstag, något som Segerstråle-Aminoff också påvisat.)

Ett annat avsnitt som bör glädja en del läsare är följande passus:

"...och blev 1669 länsman i Mora. Hans hustru var född 1650 och deras äktenskap ingicks 3.12.1671. Hon dog 1727 och begravdes sjätte söndagen efter trinitatis, den 20. juli. Hon var dotter till sergeanten vid Dalregementet Lars Hansson, som tillhörde en bergsmanssläkt i Vad i Söderbärke socken"

Från länsmansgårdens gårdssmedja till

1700-talets finska järnbruk

Sedan man tagit del av Segerstråles och Aminoffs arbete förstår man att Matts Ersson Nohrman och hans hustru står som anfader och anmoder till inte en eller två utan till tre släktgrenar med järnbrukshandling i Finland under 1700-talet, nämligen genom sönerna Anders, Erik och Henrik

Författarna Segerstråle och Aminoff uppehåller sig naturligtvis och framför allt vid Henriks släktgren eftersom det är från den grenen, som Segerstråle kommer. De slår fast följande beträffande Henrik:

*"Henrik, som tidigt antog namnet Nohrström nämns år 1709 som fadder tillsammans med sin blivande hustru och 1714 som vittne till en överenskommelse, vardera gången i möder-
nesläktens hemort i Söderbärke. I samma socken låg Malingsbo bruk och där gifte sig den 28 december 1721 äreborne och välbetrodde herr Henric Nohrström med äreborna och dygderika jungfru Brita Christina Skougberg. Hon var dotter till bruksbokhållaren Erich Skogsberg, som namnet vanligen stavades, och hans hustru Helena Hammarbäck. Brudens far var son till en komminister i Nora men modern dotter till brukspatronen Mathias Hammarbäck. Där har vi tydligen en faktor i släktens dragning till bruksnäringen. Henrik Nohrström var 1721 - 28 bruksbokhållare på Hammarby bruk omkring en mil från Nora."*

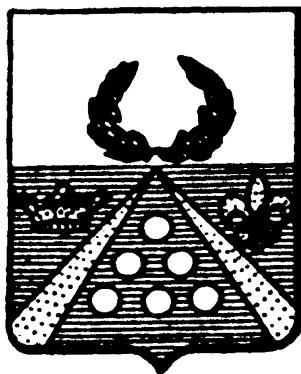
Här kan det vara på sin plats att också påminna om vad Sten Lundwall uppgett beträffande räkenskaper från länsmansgården i sin artikel "I Mora socken på 1600-talet - Ur Länsman Mats Erson Normans anteckningar" införd i Nordiska museets årsbok Fataburen 1951:

"Av särskilt intresse äro här några uppgifter som belysa hur hantering av smide för avsalu bedrevs som binäring. Mest synes detta ha avyttrats på orten, men år 1698 (Anm: 8 år efter Henriks födelse) såldes på pålsmässodagen i Hedemora bl a yxor, sågar och knivar av olika slag, såsom 7 st. källknivar, 2 st. krokiga d:o., 6 parkösknivar, 5 st. sågar, 1 st. papperssax, 6 st. eldstål och 7 st. täljknivar. Från marknaden hemfördes i stället 16 pund järn, en tunna salt, en kvarts tunna strömming, renskinn och snörlivstyg."

Uppenbarligen fanns det dragningskraft mot järnhantering på flera håll. Det finns säkert också mycket intressant kopplingar till den näringspolitik, som började växa fram under 1600- och 1700-talen både i vårt eget land och ute i Europa.

Henrik blev änpling 1741 med fem omyndiga barn, bland dem sonen Abraham. Vid hustruns död framgår det att Henrik ägde en gård i Örebro. Men han hade redan vid denna tidpunkt köpt Forsby bruk i Finland och titulerades brukspatron.

Sonen Abraham, vars födelseår är osäkert, blev disponent för och delägare i Forsby bruk och bosatte sig på Sombola rusthåll i Kimola by av Itis socken, där han första gången förekommer i kyrkboken i slutet av 1760-talet.

Adliga ätten nr 156
SEGERSTRÅLE

Sonsonen Abraham Nohrström - Segerstråle föddes på Forsby i Pärnå den 13 maj 1765. Därmed börjar det intressanta skedet i släkten. Som fältvä-

bel vid Nylands dragonregemente deltog han i det finska kriget 1788 - 90. Han deltog i flera strider och blev svårt sårad i höger sida av en kanonkula. Han avancerade till löjtnant och kapten och bevistade kriget i Finland 1808 - 09. Han tog avsked med majors grad 1810.

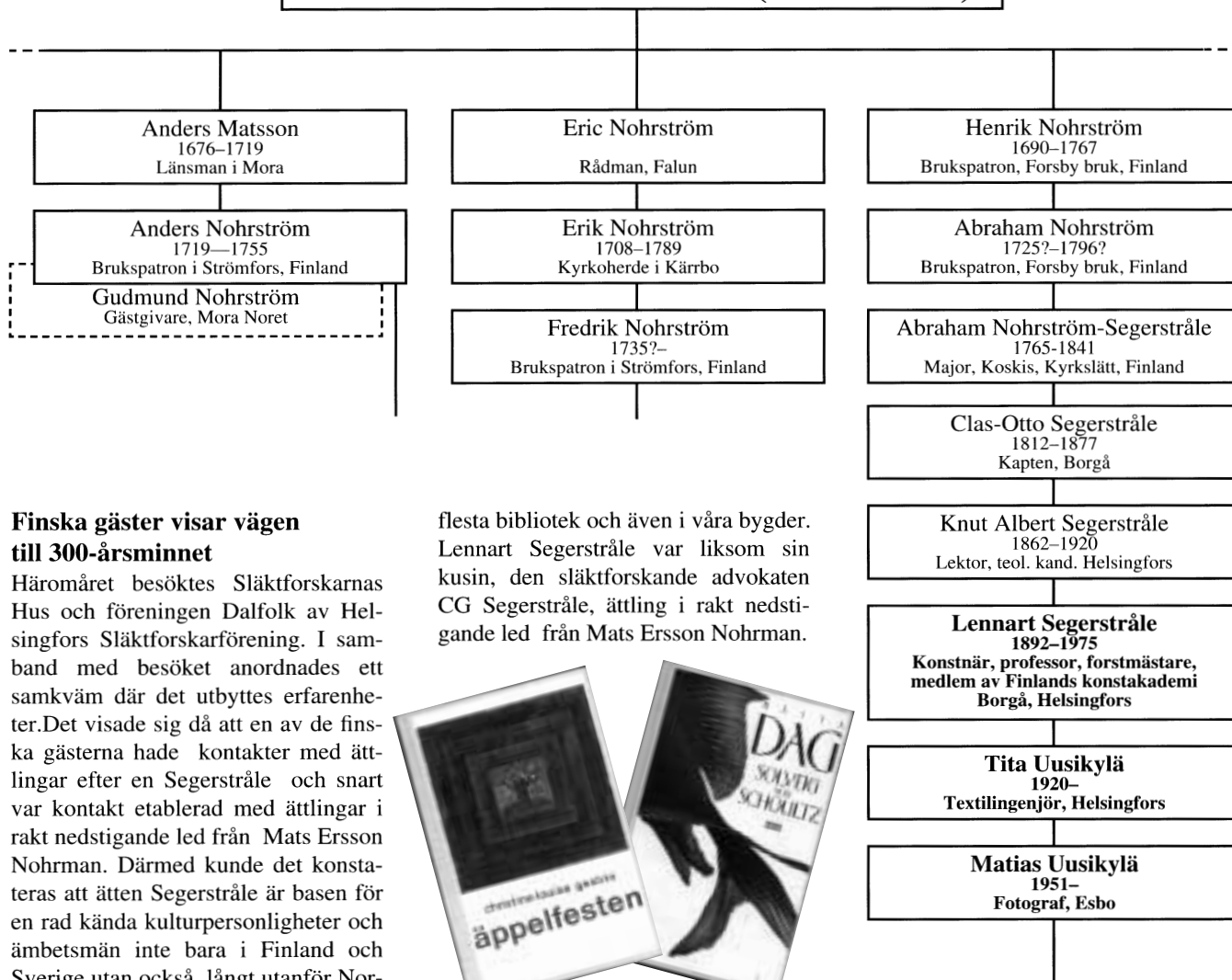
Stiftaren av den adliga ätten Segerstråle, majoren Carl Fredrik Iflander, adlad Segerstråle hade förlorat sin ende son, och en adoption var enda sättet att bevara ätten. Han fick tillstånd av kejsar Alexander att på sitt adliga namn och sin ätt adoptera sin hustrus systerdotters man, som var just morabördige majoren och godsägaren Abraham Nohrström. De två majorerna inskrevs sedan 1818 på det då nyinstittade riddarhuset i Finland. Därmed fick denna gren av släkten Nohrström en plats i riddarhusgenealogierna och därmed har det också blivit lätt att följa Abraham Segerstråles efterkommande. Något om det längre fram.

Den andra brukspatronen i Finland med rötter i länsmansgården blev Anders Nohrström född i Mora 1713. Han var son till Anders Mattsson, som efterträdde fadern Matts Ersson Nohrman som länsman i Mora. Brukspatronen Anders Nohrström, som alltså var en yngre broder till Gudmund Nohrström, förste gästgivaren på länsmansgården, blev 1738 brukspatron på Strömfors bruk i Finland.

Matts Ersson Nohrmans son Erik, äldre bror till Henrik, blev rådmann i Falun och befallningsman i Österdalarna. Hans sonson bruksinspektorn Fredrik Nohrström flyttade 1751 från Odensvi till sin fars kusin i Strömfors i Finland, där han så småningom blev släktens tredje brukspatron. Fredriks fader, Erik Nohrström var kyrkoherde i Kärrbo och före det en tid komminister i Sundborn och omnämnd i Munckells herdaminne.

Dämed hade Segerstråle - Aminoff klarlagt att det fanns tre grenar av Matts Ersson Nohrmans efterkommande i Finland och att det för hugade släktforskare finns åtskilligt av intresse att finna om släkterna Nohrström och Segerstråle både för gången tid och för nutid i de finska arkiven.

Matts Ersson Nohrman (1638–1698)

Finska gäster visar vägen till 300-årsminnet

Häromåret besöktes Släktforskarnas Hus och föreningen Dalfolk av Helsingfors Släktforskarförening. I samband med besöket anordnades ett samkväm där det utbyttes erfarenheter. Det visade sig då att en av de finska gästerna hade kontakter med ättlingar efter en Segerstråle och snart var kontakt etablerad med ättlingar i rakt nedstigande led från Mats Ersson Nohrman. Därmed kunde det konstateras att ätten Segerstråle är basen för en rad kända kulturpersonligheter och ämbetsmän inte bara i Finland och Sverige utan också långt utanför Nordens gränser. Finlands just nu mest kände fotograf Matias Uusikylä har under hösten 1997 ansvarat för en mycket uppmärksam utställning i Helsingfors över sin morfar, Finlands stora kyrkomålare och konstnär Lennart Segerstråle (1892–1975), som också utfört många fresker i svenska kyrkor. Matias har också producerat en TV-film om sin morfar och borde kunna vara en värdefull gäst i Mora under kulturåret, t ex i samband med 300-årsminnet av Matts Ersson Nohrmans bortgång. Matias är son till Lennart Segerstråles dotter Tita (f 1920), gift Uusikylä. Den andra av Lennart Segerstråles döttrar är författarinnan Christine-Louise Gestrin (f 1928). Lennarts syster var Solveig von Schoultz (1907–1997), vars författarskap omfattar bl a noveller, som enligt expertisen hör till pärlorna i finlandssvensk litteratur och som betecknas som psykologiska mästerstycken. Ett flertal av deras böcker finns på de

flesta bibliotek och även i våra bygder. Lennart Segerstråle var liksom sin kusin, den släktforskande advokaten CG Segerstråle, ättling i rakt nedstigande led från Mats Ersson Nohrman.

Matias Uusikylä har ett omfattande fotoarkiv som omspannar Lennart Segerstråles hela livsverk. Han har också producerat en video som presenterar konstnären och hans mångsidiga konstnärliga verksamhet. Foto: Bosse Fernström, Kyrkpressen

Slakten och gränser

När jag tänker tillbaka på vad intresset för Mats Ersson Nohrman inneburit och innebär för mig själv, kan jag inte annat än känna glädje. Vare sig man släktforskar av den ena anledningen eller den andra är det alltid en stor glädje att få svar på frågor man gått omkring och funderat över. Naturligtvis blir glädjen extra stor om man funnit någon, som lyckats väl. Ett utmärkt exempel på detta är konstnären, naturskildraren och kyrkomålaren Lennart Segerstråle. Men då och då måste vi också foga någon, som misslyckats i livet, till våra antavlor. Och vi gör det med glädje, ty alla har sin plats och alla är lika mycket värda på antavlan. och vad är detta, om inte ett tecken på att släktforskning är något av freds- och försoningsverksamhet, något som spränger gränser, både nationella gränser och sådana gränser, som, vi själva skapar mellan samhällsklasser, raser och religioner. Jag kan inte tro annat än att vi alla, som har ett intresse av lokalhistoria, vare sig vi är traditionsbärare eller framstående forskare, har mycket att delge varandra och bär på ett ansvar inför kommande slakten.

Folke Hansjons

P.S. Tack Matias för att Du ställt bilder till Dalfolks förfogande. D.S.

Omslagsbilden

Lennart Segerstråle
Svanar i fjällandskap, 1937.
Detalj

Lennart Segerstråle – konstnären som var en dissident i Kekkonens Finland.

En av Lennart Segerstråles första monumentalmålningar var den år 1928 fullbordade takmålningen i Räfsö kyrka.

Freskerna för Finlands Bank fullbordades våren 1943. Målningsarbetet, som ibland utfördes till ackompanjering av luftanfall, tog konstnärens hela energi i anspråk under flera månaders tid.

Tvenne Dalaresor 1765 och 1799

Utdrag ur handskriften avskrift av Bröderna Gahns reseskildring

Kapitel 5.

Mot aftonen anlände vi till Mora gästgifva-regård. En bonde, som vi träffade där, utfrågade oss noga, vad vårt ärende var, och trodde sig gissa rätt då han sade oss vara landtmätare, anseende, att vi ej skulle ha företagit en så lång och kostsam resa för ro skull. Denna bonde hade, sade han, i alla sina dar ej mera än två gånger varit på herrarbete, varföre han sade sig i år, då en så allmän sädesbrist varit, hafva sluppit köpa säd. Detta ha vi trott oss böra omnämna för att visa den stora skada, som sockneborna hafva af sina herrarbeten, i det de till följd däraf alldeles försumma sitt åkerbruk.

Förmiddagen den 27 aug. regnade det häftigt, hvarföre vi måste studera inomhus. Vår värd, herr Engeström, hade funnit nöje i att samla intressanta antikviteter, hvilka han benäget visade oss.

Först framtog han en mängd uråldriga pilar och gevär. Pipan i en bössa, som var försedd med hjullås, hade en öppning af ungefär 1₂ tum diameter.

Han hade även en hop gamla manuskript, däribland en handskrifven lagbok, som ägts af en länsman Israel Oloffson år 1599. På den står nämligen skrifvet: "Thenna Bock hörer migh Israel Oloffson till medh rätta och haffver hænna ärlig och rådeligh köpt af den hederlige och välacta man Jåhan Bütter och hafver han anammat en godh betalning neml. 5 daler i gåth mynt årett effter Guds sons börd 1599." Denna bok var tämligen väl skrifven. I slutet hade ägaren infört följande: "Ithem ett memorial som jagh Israel Oloffson fordom länsman i Mora war i 14 år ock dess ståtthollare, fogdar och domare som jagh minnes

Denna förteckning är mycket skiljaktig från den, som Hülphers anför efter v. Stirnman.

Ehuru den till följd af sin ålder borde vara autentisk torde dock den senare vara pålitligare, eftersom där årtalen äro utsatt för hvar och en.

Många flera sådana dokumenter, som voro rätt artiga, visades oss t. ex. protokoller om trolldomsväsendet af åren 1669-70, protokoll om en präst, som lägrat en piga, ett på socknens vägnar af länsmannen skrifvet bref om lindring i utlagorna för innevånarne i byn Säbbenbo, som år 1659 bortskars af Dalälften. m.m.

Starx efter middagen begåfvo vi oss till kyrkan. Under vägen passerade vi älfbbron, hvilken var både den längsta och tillika bästa och vackraste, som setts under resan. Hon var närmare åt ena sidan delad i två delar, af vilka den ena släpptes lös uppföre och den andra utföre strömmen vid inträffande vattenflod eller då andra omständigheter fordrade det. Hon var försedd med två utliggare. Gästgifvaren är förbunden att hålla henne vid makt, hvarföre han har något visst af hvar bonde. Men socknen uppbygger henne ånyo, då hon antingen af ålder eller till följd af någon oundviklig olyckshändelse förstöres.

Ett stycke från bron visade man oss den plats, hvarest nyss nämnda Säbbenbo skall hafva stått.

Innan vi gingo in i kyrkan, besökte vi prosten Wollenius, en intressant gammal man. Han berättade bland annat en hiskelig historia, för hvilkens trovärdighet han såsom åsyna vittne kunde gå i borgen. Han hade en gång under en resa i socknen af en händelse besökt Wikabyn. Där fann han alla dörrar stängda men hörde ett jämrande läte, som tycktes härröra från en människa. Efter åtskilligt besvär lyckades han omsider komma in i ett stall, hvarifrån ljudet hördes,

och fann där en gammal liggande på golfvet alldeles naken med ett gröftat och en kruka vatten stående bredvid. Prosten frågade, huru länge han legat på detta sätt, och fick till svar, att barnen begifvit sig bort fjorton dagar förut och att det var ovisst om de skulle hemkomma. Slutet på historien blef, att barnen instämades till tinget och att, oaktat deras bestridande, en annan person insattes på hemmanet att sköta den gamle mannen under hans återstående lefnad. Vi hafva anført detta här endast för att någorlunda gifva ett begrepp om Morafolkets karaktär.

Kyrkan togs nu af oss i skärskådande. Den är öfvermåttan vacker men tillika ganska mörk, ett förhållande, till hvilket de många läktarne ej litet bidraga. Altartaflan hör till de vackraste och predikstolen likaledes.

En besynnerlighet vid denna kyrka är, att ingen kan gå in i henne utan att, då han sedan lämnar henne, finna sig hafva råkat ut för loppor. Vår följeslagare, magister Lund, sade detta för oss; det slog också in, ty, sedan vi utgått ur kyrkan måste vi en lång stund sysselsätta oss med att befria oss från dessa parasiter.

Dir. Hülphers (OBS!) talar (pag 182), om en runsten öfver kyrkogårdsporten. Även vi sågo stenen, men icke kunde vi finna någon likhet mellan figurerna på hon och de runm--er, vi känna till, hvarken de vanliga eller helsingrunorne.

Herr Engeström visade oss en samling protokoller, hållna i sockenstugan och sakristian. Ibland dessa funno vi två som, på samma gång vittnadom mortadräkstens ålder, tillika ådagalagde, att äfven i Mora en sträfvan efter nya moden t.o.m. fordomsdags funnits.....

.....Ithem ock huru modersmålet förackadt warder och andre språk öffvas brukas.....

Äldre och nyare Märkvärdigheter

Utdrag ur handskriften avskrift av "Vid Kopparberget" av Erik Hammarström, Cominister i Falun, Tryckt 1791

Sid 115:

.....Andreas Erici Nohrmoraues i Mora socknen och Dalarna i början av 1600-talet. Hans fader var bonde och hette Kråk Erik Andersson (*Red.anm: Skall vara Olsson*), denne hade två söner av vilka den yngre, vid namn Mats Ersson Norman, blev länsman i Mora, och är komminister Erik Gudmundsson Norströms farfars fader. Den äldste, som studerade, kallade sig Nohrmoraues, av sin födelseort Mora och Noret, blev präst 1655 och förordnad till kyrkoherden Adolf Ferseri Mora medhjälpare, år 1657 den 3 oktober följde han som fältpredikant med dalregementet till Härjedalen i fejden mot de danska, år 1669 fick han enhälligt kallelse att vara komminis-

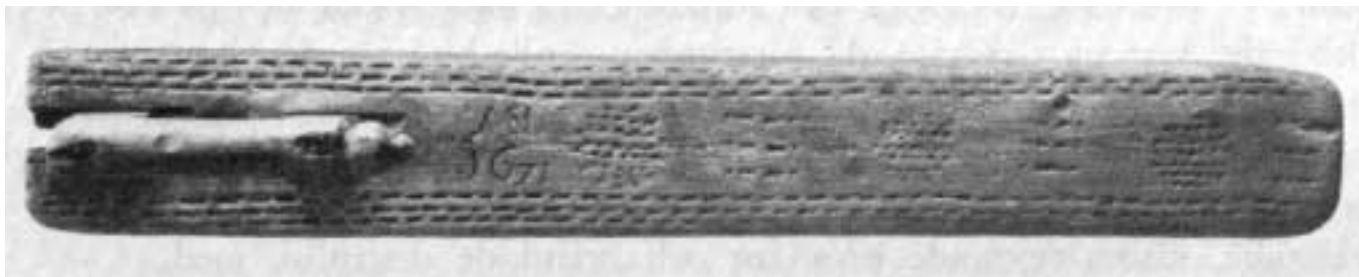
ter i Falun efter Eric Brovallius. Sedan han varit där i två år undfick han av Kungl. Majestät nådig fullmakt på Mora pastorat, vilket han tillträdde i maj 1671. När Konung Karl XI om Kyndelsmässodagen år 1673 var i Mora kyrka, och Nohrmoraues predikade, analyserade han texten med application på Konungen, ibland andra infall, sedan han beskrivit med vad glädje Simeon tagit frälsaren i famn, frågade han sina åhörare vad de tänkte därvid? Jo, säger han, jag tycker mig se Eder önskan vara denna: Jag ville gärna gå fram och taga Konungen i famn, om jag tordes. Sedan dudstjänsten var slutad, skall konungen hava kallat honom till sig i koret och sagt: Kom nu min gubbe, skall du få taga mig i

famn. För denna predikan skänkte ock konungen honom en stor silverkanna, som ännu lär finnas hos dess arvingar. Ut i hans tid lät ock konung Karl XI bygga kyrktornet i Mora Nohrmoraues var även den, som med sin föreställning först till Kungl. kommission och sedan till Kungl. Majestät själv uträttade, att undersökningen av trolldomsväsendet i förra seculo blev upphävd. Nohrmoraues dog i Mora den 7 april 1676, gift första gången med Sara Adolfsdotter Ferserus. andra gången med Christina Trollius. Hans barna voro: 1.Hindric, 2.Samuel, präst vid Strömsholm och pastor i Björksta 1690, 3.Sara, 4.Anna, 5.Mria, gift med befallningsman Gustav Gilliusson, Tollet.....

I Mora socken på 1670-talet

Ur länsman Mats Ersson Normans anteckningar

Av Sten Lundwall

*Kavelbräde från Gamla gästgivaregården med Mats Ersson Normans initialer och 1671, hans bröllopsår.
Nordiska museet. Inventarienummer 3519.*

Under sin resa i Dalarna 1876 erhöll Artur Hazelius som gåva av Hans Jons Anna Matsdotter i Noret, kallad Gästgivar-Anna, en samling almanackor från 1670-talet (Nord.mus 12,555). Almanackorna innehålla dagboksanteckningar, nedskrivna med bläck, från åren 1671-1678 med luckor för 1673 och 1677. Dessa dagböcker ingingo ursprungligen i den s. k. Gamla gästgivaregårdens arkiv med de äldsta papperen hörande från länsmannen i Mora Mats Ersson Normans verksamhet under 1600-talets sista årtionden. En av Mats Erssons söner, Anders Matsson, som likaledes var länsman och efter sin far bebodde länsmansgården, fortsatte arkivbildningen. Hans son Gudmund kallade sig i efternamn Norström och blev den förste gästgivaren. Det var meningen att han skulle ha blivit länsman som sin far och farfar, men hans deltagande i Stora daldansen kom att utgöra ett verksamt hinder mot en befattnings av detta slag. Gift flera gånger ingick han sitt sista äktenskap 1762. Hans hustru överlevde honom och gifte om sig med en Erik Engeström från Aspeboda, vilken övertog gästgiveriet. Denna uppges ha visat stort intresse för de gamla gårdspapperen och ordnat upp desamma. Arkivet splittrades vid arvskiftet 1839 efter Hans Jons Anna Matsdotter, en dotterdotter till Erik Engeström. Hennes sex barn erhöles var sin korg med arkivalier, men så länge de förblevo ogifta och bodde kvar på gården, förvarades handlingarna fort-

farande där. När den äldsta dottern Hans Jons Kerstin Larsdotter, gifte sig, flyttade mannen till henne på gästgivaregården. De dokument hon ärvt kommo därför att stanna kvar där. Bland dem befunno sig också de dagböcker, som av hennes dotter Hans Jons Anna Matsdotter (med samma namn som mormodern) skänktes till Artur Hazelius. Föreliggande uppsats bygger utom på handlingar i offentliga arkiv främst på dessa dokument; härjämte har författaren haft förmånen att i avskrifter eller filmer få studera de delar av Gamla gästgivaregårdens arkiv, som kvarligger i Mora.

Dagböckernas författare, länsmannen i Mora Mats Ersson, röjes redan av sitt namn som skrivits nertill på en sida i 1676 års almanacka varjämte hans författarskap ytterligare kan bestämmas genom en anteckning den 7 april samma år: "Klock. 8 afsomnade min K. Broder Andreas Nohrmoraeus Denne församlingz trogne Kyrkioherde. Gudh Alzmechtigh hugswale alla bedröfwade hiertan som öfwer detta oförmodeliga dödzfall bittra och heeta tårar fälla Amen." Andreas Nohrmoraei verksamhet i Mora är i och för sig av det största intresse, men i detta sammanhang skall endast erinras om hans insatser för en humanare handläggning av trolldomsfallen i socknen omkring 1670, om hans ledning av återuppbyggnadsarbetet vid Mora kyrka efter branden 1671 och om hans berömda predikan inför Carl XI på Kyn-delsmässodagen 1673, se-

dermera på kungl. Befallning tryckt i Västerås, då han berörde äldre kungabesök i Dalarna och härvid även Gustaf Vasas, vilken framställning ansetts vara det första skriftliga vittnesbördet om dennes äventyr i Dalarna.

Andreas Nohrmoraei fader uppges av Muncktell i Västerås stifts herdaminne ha hetat Kråk Erik Andersson och varit bonde i Noret. Men denna uppgift är ej verifierad, och i några fru Anna Olsson i Noret tillhöriga räkenskaper, som ursprungligen ingått i Gamla gästgivaregårdens arkiv och tillhört Mats Ersson, namngives 1682 dennes farbror Kråk Per Olsson, varav kan slutas att faderns namn varit Kråk Erik Olsson. Om Andreas Nohrmoraei broder, länsmannen och dagboksförfattaren Mats Ersson, meddelar herdaminnet att denne efter någon studering blev kronolänsman och fortplantade en släkt med tillnamnes Norström. Själv kallade han sig emellertid med tillnamnet Norman, vilket också läses på Våmhusklockan, bild 3. Mats Ersson Norman var född 1638 och dog 1698. Den kortfattade biografien i församlingens dödbok upplyser att han gick i trivialskolan i Falun och därefter åtföljde sin broder till Uppsala, där han vistades ett år samt att han läste "för åtskilliges barn". Till länsman i Mora utsågs han den 9 december 1669, då häradsrätten protokollfäste att den gamla länsmannen Sticko Per Matsson i Kråkberg beviljats avsked från tjänsten för sin ålders skull," och Mats Ersson i Nohre blef uthi ställe

tillsätter utaf hans Nåde Landshöf-
dingen (---) til at wara Nohrenes
landsman igen”.

Benämningen länsman, varmed i
landskapslagarna menas en ämbets-
man, som vid tinget ägde att bevaka
konungens rätt, hade sedermera kom-
mit att mera allmänt beteckna en för-
läningstagare, innan den på 1600-
talet övergick att åsättas en tjänste-
man vid den lokala förvaltningens be-
tiente. Länsmannens fullmakt utfär-
dades av landshövdingen. En resolu-
tion 1675 över allmogens besvär ut-
säger tydligt detta. Eftersom
landshövdingen som i länet sitter,
heter det, allra bäst kan skåda vars
och ens skicklighet, så måste han hä-
daneftersåsom tidigare utvälja läns-
mannen, dock skulle detta ske bland
bofasta och beskedliga bönder i hära-
det och ”intet fremmande och löse
som Allmogen ingen hielp kan hafwa
af”. Nu är tråkigt nog genom en lucka
i landskansliets registratur år 1669
Mats Erssons fullmakt icke bevarad,
men med hjälp av fullmakter för
andra länsmän i Dalarna vid denna tid
kan man erhålla närmare kännedom
om de uppgifter, som voro förbundna
med ämbetet. Sålunda gör en full-
makt utfärdad 1670 för gästgivaren
Pär Larsson att vara länsman i Norr-
bärke veterligt, huru han först av allt
skall vara Hans Kungl. Maj:t huld,
trogen och råttträdig, i tid tillkännagi-
va all skada och fördärv som han för-
nimmer vara å färde och efter sin yt-
tersta förmåga hjälpa till att avvärja
dylik. Vidare skall han med största flit
och trohet efterkomma och utföra alla
de befallningar som honom på Hans
Kungl. Maj:ts vägnar ålägges så att
icke något bliver försummat eller un-
dandolt; därjämte årligen hjälp till vid
uppbörden av allmogens utlagor, så
att de i rätt tid och utan någon för-
summelse erläggas. I det hela skall
han slutligen i sitt anförtrodd ämbete
sig så förhålla som han det ”inför
Gudh, Högst bte Hans kongl. Maj:t,
sitt eget samweete och hwar ehrlich
Man, tryggeligen will och kan till
swars stånda”. Så länge han förestod
sin tjänst skulle han åtnjuta
kungl.maj:ts hägn och försvar och all-
mogens hörsamhet.

När Mats Erssons fullmakt uppläs-
tes vid tinget, ålades också allmogen

att vara honom lydig i det som han
dem i tjänsten hade att befalla. För ett
fall av ohörsamhet och handläggning
av detta kan emellertid sockenstäm-
mo-protokollet redovisa; vid något
tillfälle hade en bonde i Färnäs under-
låtit att på befallning inställa sig hos
länsmannen och därför blivit ”för-
tredsko tilltaladh och med orden
straffad”. När han svarade fick han
två slag av käppen. Han drog då läns-
mannen i håret men slogs härför i
järn.

I det mesta delade dock länsman-
nen böndernas liv. Sådd och skörd
voro ej mindre väsentliga tilldragelser
för honom än för hans grannar. Orda-
lydelsen i anteckningarna lämnar
härom tydligt besked. Den 24 maj
1671:”lychtade iag sående o Herre
hielp o Herre lått wäll gå”. Den 8 sep-
tember samma år en vecka efter det
såden skurits: ”lychtade wij lada och
hade då alt under taack Soli Deo Glo-
ria”. Om bakgrunden till sådana ut-
tryck av ångslan eller tacksamhet er-
inrar ett odaterat koncept i gästgivare-
gården, undertecknat av bland andra
Mats Ersson, vari tillkännages hur
den fattiga allmogen i Mora lider av
”den swaga åhrsväxt som gudh i detta
åhr behagat gifwa”. Genom den star-
ka kölden under sommaren hade råg
och korn tagit stor skada och i somli-
ga byar alldeles frusit bort. Många i
socknen hade därför ”intet till lijfs
oppehälle, mycket mindre något sä-
deskorn at kasta i Jorden når den tij-
den kommer”, varför landshövdingen
bönfalles att ”sin milda ögon till oss
wända och uthi denna vår stora nödh,
sårg, och trångmål på någott sätt
gunstl. Förhielpa, at wij icke aldeles
af hunger måge förgås och förderfade
blifwa”.

I de ovannämnda räkenskaperna
avtecknar sig hushållningen på läns-
mansgården, där husbonden med sin
fem drängar och tre pigor skördar vad
de vitt spridda åkerlapparna, ”leerå-
kern”, ”broåkern”, ”underberget”,
”solgårdet” och andra bära av råg och
korn, havre och ärter. Av särskilt in-
tresse äro här några uppgifter som be-
lysa hur hantering av smide för avsa-
lu bedrevs som binäring. Mest synes
detta ha avyttrats på orten, men år
1698 såldes på Pålsmässomarknaden
i Hedemora bl. a. Yxor, sågar och

knivar av olika slag, såsom 7 st kålk-
nivar, 2 st krokiga d:o, 6 par kökskni-
var, 5 st sågar, 1 st papperssax, 6 st
eldstål och 7 st täljknivar. Från mark-
naden hemfördes i stället 16 pund
järn, en tunna salt, en kvarts tunna
strömming, renskinn och snörlivstyg.

Genom goda eller dåliga år förstod
Mats Ersson att trygga sin tillvaro. År
1671 gifte han sig och nedskrev i
dagboken en vädjan till den Allsmäk-
tige om lycka och välsignelse. Hust-
run hette Karin Larsdotter och skänk-
te honom nio barn. Deras första tid
som nygifta bör ett odaterat post
scriptum gälla, som finns i samma
gård som räkenskaperna. Det är ställt
till Mats Ersson och varskor om
landshövdingens besök: ”Hans Nåde
Landshövdingen lærer komma till
Kyrkan i Mora ifrån Orsa i fall läns-
man då kanske lærer stiga för altaret
at sjunga sin första mässa med sin kä-
raste”. I häradsrättens protokoll kan
man följa hur han vid olika tillfällen
utökade sin jord. År 1672 började han
bebygga den tomt närmare Dalälven,
där Gamla gästgivaregården nu är be-
lägen, bild 2. Till denna plats flytta-
des stugan från Noret; den 29 oktober
lades knutstenarna och Mats Ersson
skrev i sin dagbok: ”Alzmechtige
Gudh gifwe lycka och wälsignelse.
Om Herren ickie byggier huset så ar-
beta arbetarena fåfängt, som ther upå
arbeta”. Handlingarna efter Mats Ers-
son och de närmast honom följande
ägarna äro ej bevarade i domsagans
arkiv, men i ett arvskiftesinstrument
av 1832 upp-tages bland åbyggnader
”nya byggningen med båt och pråm”
och ”gamla byggningen”. Dessa
byggnaders förhållande till husen på
Mats Erssons tid är givetvis mycket
ovisst, men mer än ett boningshus
fanns på platsen redan då. År 1676
blev det eldsvåda i den s k ”gamble
stufwan”, men skadorna inskränkte
sig till att taket förstördes, vilket i
dagboken har antecknats med tilläg-
get ”doch Gudh ähra som skonade
migh medh Matteligh straff”.

Bland avbrotten i det dagliga livets
gång märkas festligheterna i samband
med bröllop eller barnsöl, kortfattat
omnämnda men delvis kompletterade
av i gästgivaregården kvarliggande,
ypigt formulerade inbjudningsbrev.
Som prov på denna säregna barocklit-

teratur må här återges ett till broderns och Christina Samuelsdotter bröllop 1674. Brevet har skrivits av brudens styvfar, den för sin hetsighet bekante lektorn i Västerås, sedermera kyrkoherden i Mora, Andreas Thremaenius och lyder:

”Hr Swåger kan här medh jagh tillijka medh min K Hustru icke låta obemelt, huruledes ett lofligit Echten-skaps Contract, emellan den Ehrwürdige Herren Andream Normoraem berömlige kyrkioherde i Mora församlingh och vår k dotter den Ehreborna och Gud fruchitiga Jungfru Christinam Troiliam beramat är genom kyrkiones band i Tuna confirmeras och beslutas, den 11 Januarii nästkommande. Anlijtar alt therföre Hr Swåger iagh och min K Hustru tienslt om eder angenehma präsents widh Copulations acten: hwar med såsom iagh tillika med min K Hustru ährkänner vårt huss högst behedras, och theras förehafwande genom Hr Swågers och des hederwärda medfölies Gudeliga böner och lyckönskningar befordras: altså förmoda wij och at Hr Swåger medh sitt kiärkomna medfölie sedan uthi Grufby en ringa dock wälment måltijd för godo uptager, som ock min Obligation der emoot blifwer städse finnas”. Kortfattat meddelar sedan dagboken hur Mats Ersson och hans bror färdades över Leksand och Tuna till Grufby och broderns ”bröllop medh Christin Samuelss Dotter”.

Bland andra bjudningar har såsom särskilt anmärkningsvärt noterats ett festligt kalas, som landshövdingen bestod den 24 januari 1672, och till vilket alla de 31 länsmännen voro inbjudna med Mats Ersson som värd. Dagen därpå var han ”medh Mohra folket, hos Prytssen, ther druckom vij öhl och wijn och 5 Rixdr för the dansade och sungö”.

Uppgifter om olika slags dramatiska händelser, epidemier, bråda dödsfall och olycksbådande naturtilldragelser ha också fästs på papperet. I april 1672 omtalas att det detta år varit så liten vårflood, som ej i mannaminne förekommit. Den 26 samma månad lades fyra lik i jorden, och två dagar senare begravdes tretton döda. I dagboken är skrivet: ”Lär oss Herre betenkia att wij döo moste. Håldh

messlingh, koppor, bränsiuka, item bröstsuka och halss beswär går allment.” Juldagen 1674 rådde sådan storm, att många skorstenar blåste omkull och tak lyftes av husen; i skogen bräcktes stora träd, ”och somblige medh Rötter omkull bröötess”. År 1676 den 13 september föll klockaren Mats Torstensson ner från kyrktornet och slog ihjäl sig ”i thet lijnan geck twärt aff”.

En del av anteckningarna återspegla emellertid händelser av mera allmänt intresse. Bland sådana må nämnas häxprocesserna, kyrkans ombyggnad efter branden och kriget med danskarna.

Kyrkoherden Elof Skragge i Mora, Nohrmoraei företrädare, berättar i sin relation angående trolldomsväsendet i Österdalarna år 1670, att kommissionen, som skulle anställa rannsakning över häxeriet i Mora socken, infann sig på prästgården den 12 augusti, varvid dess medlemmar underrättades om satans förehavanden. Tidigare på året hade landshövding Duwall i skrivelse till rikskanslern redogjort för häxerierna i de olika socknarna och härvid lämnat ett sammandrag av Mats Erssons rapporter för att Hans Excellens skulle täckas se ”hwad Länsmannen derifrån eenfaldigt berättar”. Skrivelsen finns återgiven hos Köningsvärd, där man kan läsa att Kåck Anders. En pojke om 10 år, som nattetid löpte gatlopp vid bron i Noret med en länsman vid vardera änden, eller om den grisliknande skepnad, som på ljusa dagen drog en drög efter sig och bjöd barnen på ormar.

I januari 1671 hölls i Mora förnyad rannsakning och dom. Dagboken meddelar att rannsakningen skedde i Morkarlby den 24 januari och att följande dag kommissionens ledamöter efter gudstjänsten gingo in i sockenstugan med allmogen och utsade domarna: ”tå Dömdes Cirsten Oluffs hustru på Soll att hon skulle halshuggas och å bähle brännas, men the andre förskontes om prof till bättringh sedan war herren medh heela sitt medfolie till middagzmåltijdh i prest gården, d 26 reste the hähr i från, tå folgde iagh them till wägż till Garssås ther iagh hade stämt 30 hästar att byta aff the 30 som i Morkarl-

by togo emoot thet sennare bytet skulle skiutssa till Laacknäs”.

Den 7 maj 1671 skulle kyrkoherde Skragge hålla sin avskedspredikan, och den 3 maj hade Morafolket rest åstad i båtar för att hämta hans efterträdare. På natten mellan elva och tolv antändes kyrkan av blixten, och tornet och taken avbrändes. Reparationsarbetet igångsattes ofördröjligen med framskaffande av byggnadsmaterial, och byggmästare Oluff Nilsson erhöi i uppdrag att reparera taket mot 400 daler och fri kost. Följande månad upprestes de nya takstolarna, med den vådliga utgång, som i dagboken omnämnes den 30 juni: ”Förste stoore bondagh emedan thet skriff-tade blåste sparrarna på öfre taket omkull och slogos Sunder hwaraff folket blefwo förskräckta sedan predickade Kyrkioh 2 gong prestgården.” På sockenstämman tillskrev man olyckshändelsen först och främst församlingens syndfullhet och därnäst byggmästarens bristande omsorg vid takresningen, varför man ansåg att något borde avdragas på hans arbetslön. Den 18 augusti noterar emellertid Mats Ersson att byggmästaren var färdig med sitt arbete och ”feck lön för att han hade sparrat och brädat Kyrkian såsom och hammarna giort och updragit”.

Vad dagboken har att förmäla om nygjutningen av klockorna efter branden tidfäster detta företag med stor noggrannhet. Mellanklockan, som blev färdig redan på hösten, anlände till Mora i februari 1672. De rader i dess inskription, vari ” Herr Trotzig af stor nijt til kyrkior och gudsord / beprisas må med flit för denne gering giord”, åsyftar Anthonius Trotzig i Falun och hans insatser i samband med klockgjutningen. Arten härav är dock något oklar. Efter hans död sökte nämligen stärbhuset hos församlingen gör gällande en fordran på 1270.31 d kmt (se härom Mats Åmark, Dalarnes kyrkklockor, sid 198 f.), men sockenmännen ställde sig ovetande till denna skuld. En anteckning av Mats Ersson den 10 februari 1672 lyder emellertid: ”kom vår klocka hem som Antonij Trotsigh hafuer betalt, Soli Deo Gloria”. Den 24 maj sattes klockan upp på ”några stelningar” och ringdes för

första gången. Den var gjuten av Oluff Larsson; samma klockgjutare kom den 8 juni till Mora för att gjuta storklockan, och den 15 augusti skedde detta vid solnedgången. Två veckor senare, den 1 september, kunde Mats Ersson skriva: "ringdes först medh vår Stoor Klocka och giordes af min K broder en tacksäijelsepredikan". Lillklockan, på vilken bland andra namn också stod Mats Erssons, göts den 14 september klockan ett på dagen, och samma dag göts också Våmhusklockan, även denna med Mats Erssons namn, bild 3.

Genom luckan i dagboken för 1673 saknas tyvärr underrättelser om hur det detta år igångsatta tornbygget fortskred. Att vår länsman även här hade att beställa, antydes av landshövdingens brev till befallningsmannen den 7 maj 1673 om åtgärder med anledning av tornbyggaren Anders Olufssons ankomst till Mora. "Jag håller rådeligt", skriver landshövdingen här, "att I förskrifwen Länsmannen Mattz Ersson hijt, sedan han nu till söndagen har detta med soch- nenes förmän communicerat, att han då kan göra nödig berättelse om ett och annat och fåå fullkomblig ordres".

Från och med år 1675 beröres i dagboken kriget mot danskarna och särskilt det s k utskottsfolkets insatser i detta. Utskottsfolket var benämningen på ett förband, sammansatt av det manskap rotarna uppställde utöver det ordinarie. Den 8 juli 1675 skriver Mats Ersson: "Ankom här Hans Nådhe Landzhöfdingen Gustaff Duwall och hadhe stämt hijt Sochnerne ofwan Sijlian såsom och ifrån Lijma och Malungh. Hans ärende war att förhöra om allmogen wille förswara sine grenser för juten på den sijdan thet the alla medh en munlofwade wilia giöra, och om så skulle om treniga skulle en af hwar Roote gå åstad". Under augusti vidtogo utskrivningarna, och av varje rote utskrevs en karl för att "förswara vår grentz på denna sidan om så skulle omtreniga för Juhten". I september begynte utskottsmanskapet exerceras, och den 2 december höll landshövdingen tillsammans med överstelöjtnant Yxkull mönstring av förbandet. Beträffande utrusningen efterhördes i

ett brev från landshövdingen till Mats Ersson den 21 december (landskansliets registratur) förekomsten av stålbågar på orten: "Såsom det utan twifwel lærer finnas een hoop i Mohra sockn som ähro wana att skiuta medh bågar, och det will fordras at man under uthskottzfolket motte hafva ett gått partij deraf; altså skohle I nu straxt noga spana dher effter, och öfwersända migh een Lista af så många som I finnen dher till dugeligaste wara, dragandes och försorg om ett partij ståhlebågars anskaffande, så att dhe måge widh anfordran wara i beredskap och till redss det i låten eder wara till höörsamb efterrättelse Gudi befalt Dat. Fahlu kongzgård d 21 decemb: 1675". Man uppmärksammar brevet för dess överraskande antydan om stålbågarnas användning som stridsvapen så sent på 1600-talet.

På nyåret 1676 begärde general Sparre dalkarlarnas stöd vid det anfall han planerade i Norge. Utskottsfolkets ena brigad låg i Lima och den ändra i Älvdalen. Den 6 februari meddelar Mats Ersson: "publ. H:s N:des Landzhöfd. Breff att 150 hästar skulle till Elfwedahl och skiuttza uhtskottzfolket till Herdahl. Men för thet stoora oförett kunde the ej komma till stämbd dagh alla". Sista dagen i januari hade det nämligen börjat snöa, och den 6 och 7 februari blev det yrväder. Den 10 februari försökte några kompanier gå före och bana väg, och följande dag hade återstoden av förbandet satt sig i rörelse, då förtruppen sände bud att den inte kunde komma fram för snön. Den 12 reste generalen själv "att fresta vägen men kom till bakar och sedan heela hoopen Dito Reste iagh heem". Bidragande orsaker till detta företags misslyckande, såsom trytande proviant och bristande disciplin, med myteri inom Gagnefs kompani som påföljd, ha ej berörts.

På sensommaren, den 13 augusti, anlände landshövdingen till Mora för att begära manskap till Västergötland, där danskarna trängt in. Socknen lovade att gå man ur huse, men när uppbrottsordern kom i slutet av november vägrade allmogen att åtyda denna. Av Mats Erssons anteckning den 24 november framgår att detta berodde på att landshövdingen ej

var med: "Stämbdess allmogen i Sochnestufwa och nekade the wille intet marschera förähn Landzh. föli-er". Överstlöjtnant Yxkull som förde befälet över Österdalsbrigaden och väntat flera dagar i Mora på sitt manskap hade endast att bege sig av. Men när han den 29 november avreste och allmogen fick höra att "the andre sochnar woro till March gångne, tiorde the sigh strax fördige och togo sin marsch åht Rettwijck sedan åht Lexandh och så recte åht Flooda".

Mer än halva krigstiden återstod ännu. Mellan den sista dagbokens nyårsåkallan 1678 om frid, lycka och salighet och slutorden i december "Gudhi allena ährona, som gifwer hälsa lijff och brödh" företogs nya utskrivningar för att fylla luckorna efter de döda i Mora kompani, men de större handels-erna utspelades på skådeplatser bortom Mats Ersson Hori-sont.

Källor och litteratur: Mora pastor-sämbetes arkiv: Sockenstämmoprotokoll och dödbok. –Uppsala landsarkiv: Landskansliets i Stora Kopparbergs läns registratur, Mora tingsrätts protokoll. –C.G Köningsvärd, Blåkulla-Färderna eller Handlingar om Trolldomsväsendet i Dalarne åren 1668-1673, Sthlm 1845-49. –Joh, Fr. Muncktell, Westerås stifts Herdaminne, II. –A. Pihlström, Kungl Dalregementets historia, II, Sthlm 1904. –J. Romson, Anders Nohrmoraues, i Julbok för Wästerås stift 1925. –A.A. Stiernman,, Alla riksdagars och mötes beslut, II, Sthlm 1729. –Mats Åmark, Dalarnes kyrkklockor, Sthlm 1924.

Avskrifter av handlingar, som ursprungligen ingått i Gamla gästgivar-gårdens arkiv ha godhetsfullt ställts till förfogande av advokat C.G. Segerstråle, Stockholm, samt av fru Elsa Thorell, f Hållams, Stockholm på vars uppgifter även framställningen av Gamla gästgivarregårdens personhistoria bygger.

Nordiska Museets styresman Lars Löfgren har genom välvilligt tillmötesgående medgett att Sten Lundwalls artikel, som tidigare publicerats i Nordiska Museets och Skansens årsbok Fataburen 1951, får återges här.

Släkten Nohrström-Segerstråles ursprung

Av Torsten G. Aminoff

Släkten Nohrström från Noret i Mora har upprepat blivit behandlad i genealogiska sammelverk i Finland. Detta beror på att stiftaren av den adliga ätten Segerstråle, majoren Carl Fredrik Segerstråle, som hade förlorat sin ende son, 1816 fick kejsar Alexander I:s tillstånd att på sitt adliga namn och sin ätt adoptera sin hustrus systerdotters man, majoren och godsägaren Abraham Nohrström. De två majorerna inskrevs sedan 1818 på det då nyinstiftade riddarhuset i Finland. Därmed fick denna gren av släkten Nohrström en plats i riddarhusgenealogierna..

Länge var den det oaktat nästan outredd. När Oskar Wasastjerna 1880 nådde fram till ätten Segerstråle i sina ättartavlor, var hans uppgifter om den adopterade Abraham Segerstråles härstamning utomordentligt knappa:

"Abraham Nohrström, hemma från Dalarne; Var Bruskspatron. –Gift 1752 26/12 i Sjundeå socken med Engel Christina Dufving, dotter till Ryttmästaren Johan Dufving." 1.

Mera än så kunde man naturligtvis få fram ur Finland relativt lätt tillgängliga arkivalier. När hans supplementband två år senare hade nått fram till Segerstråle, kompletterades framställningen med betydligt fylligare uppgifter rörande bruskspatronen Abraham Nohrströms föräldrar, men fortfarande saknades alla andra data om denna själv än vigseldatum:

"Henrik Nohrström, f 1690 13/6 i Sverige; Flyttade från Dalarne till Finland; Brukspatron; död 1764 2/10 på Forsby bruk i Perno socken och s.å. 10/10 begravnen på Forsby begravningsplats. –Gift med Anna Greta Pihlgren död 1777 5/1 på Forsby, 70 år gammal." 2.

Därmed hade Wasastjerna nått gränsen för vad källor i Finland kunde meddela och stannade vid denna gräns.

Biskop O. I. Collander tog upp hela släkten Nohrström i Finland till undersökning och publicerade sin utredning 1916 i Svenska Litteratursällskapets släktbok, redigerad av Atle Wilschman. 3. Han kompletterade i någon mån de biografiska uppgifterna om de två bruskspatronerna. Han angav därvid med ett frågetecken att Henrik Nohrström kanska var född i Mora

Abraham Nordström-Segerstråle 1765-1841. Troligen den äldsta bilden av någon i Mats Ersson Nohrmans släkt, hittad våren 1999 av Mattias Uusikylä på herrgård i Kottkaniemi i Vichtis.

12.6.1690. Däremot känner han fortfarande inte Abraham Nohrströms födelse- och dödsdagar. Han anger blott att han var född 1715 (1722) och död på 1790-talet.

Henrik Nohrström identifierar han med ett försiktigt "synbarligen" med den gosse Henrik, som den 12 juni 1690 föddes i Mora som son till Matts Mattsson Nohrman i Noret by i Mora socken. Om denne vet han blott att han var född 1670 och nämns scholaris i 1680 års skriftbok. Modern var Karin Larsdotter, som inte förekommer i husförhörlängderna utan blott nämns i Henriks dopnotis och i en reversförteckning.

Matts Mattsson Nohrman uppges vara son till bonden Matts Hansson i Noret och Anna Larsdotter och sonson till en Hans och Marit Olsdotter.

Colliander nämner att släktens äldre led är osäkra på grund av brister hos de äldre historie-böckerna för Nora församling. Han förmodar att en släkt Nohrström, härstammande från rådmannen i Falun Erik Norström hade gemensamt ursprung med Forsbyggen, ty en medlem av den, Fredrik Nohrström, kallades i Strömfors kommunibok kusins son till bruskspatron Anders Nohrström, varom mera nedan. Han tror dock att uppgiften inte skall tas efter bok-staven. Hypotetiskt framkastar han att Fredrik var sysling till Anders, något som inte tedde sig orimligt med tanke på tidens mindre exakta användning av släktskapsbeteckningar.

Ytterligare nämner Colliander att

kyrkoherden Anders Nohrmoraeus i Mora hade en bror Mathias men på grund av onämnd anledning betvivlar han Muncktells uppgift i Västerås stifts herdaminne att från denne skulle ha härstammat en släkt Nohrström. Han citerar dock en i sammanhanget intressant uppgift i dödsboken i Mora om länsmannen Matts Eriksson Nohrman enligt vilken han "gått i trivialskolan i Fahlun, öfwat sig i räknande och skrifwande, fölgde sedan sin broder Hr And Nohrmoraeus til Upsala i ett år, läst för åtskilligas barn, år 1669 d 8 Decembris blef han Länsman, hwilken tjänst han in til sin död i 29 år ährl. Förstod, warit gift 27 år, 9 barn, siuk af ryggwärc i 6 weckor, afsomnade d. 30 octobris klock. 3 om morgonen, 60 år 4 mån. 3 dagar gml." Han förmodar att Muncktells uppgift beror på en förväxling mellan länsmannens och den person som Colliander anser vara Henrik Nohrström far, den blott som skolelev nämnda Matts Mattsson Nohrman.

I själva verket har Colliander därmed lagt på bordet alla hörnstenarna för släkten Nohrströms äldre genealogi, men han hade hopfogat den alldeles oriktigt. Skulden är sannolikt dock icke hans. Han uppger bland sin källor meddelanden av kontraktsprosten A Gustafsson i Mora 4. Säkerligen var det denne, som hade gjort oriktiga kombinationer, som Colliander utan tillgång till de originala källorna fick lov att försöka anpassa till de för honom tillgängliga källorna så gott det gick.

Det är först nu som det rätta sakförhållandet kan läggas fram sedan en ättling till den i Mora födde Henrik Nohrström har underkastat originalkällorna en omsorgsfull undersökning och därmed rett ut det tilltrasslade stamträdet. Det är jur.kand Car-Georg Segerstråle, medlem av ättens svenska gren och bosatt i Genève, som har sammanbragt allt det forskningsmaterial, vars huvudpunkter här skall presenteras. Det är på hans uppmaning jag har utarbetet denna översikt, men forskningen är helt och hållet hans andel; min är blott bearbetningen för publicering.

Segerstråles material visar att enligt dopboken i Mora föddes den 12 juni 1690 Henrich, son till Mats Nohrman

och Karin Larsdotter i Nohre. Fadern är alltså nämnd utan patronymikon, vilket lämnar rum för frågan vilken denna Mats slutligen var. Någon Mats Matsson Nohrman existerar emellertid överhuvud inte alls i Mora kyrkböcker för den aktuella tiden. Lika litet som skattelängerna. I skriftboken för 1680 nämns visserligen en tioårig scholaris Matts Matsson, men utan namnet Nohrman. Något vidare om denna skolpilt har Segerstråle inte funnit.

Mera givande blev sökandet efter modern Karin Larsdotter. Mora döds-längd för året 1727 ger följande uppgift: "VI p. Trinit. Hustr. Karin Larsdotter ifrån Nohret f 1650. På sitt 21 år begav hon sig i äktenskap med läns-mannen Matts Ersson, med vilken hon sammanlevde i 27 år, haft 9 barn, änka i 29 år; död av ålderdom 77 år." Det förefaller därför uppenbart att den Matts Nohrman som 1690 var gift med Karin Larsdotter var identisk med läns-mannen Matts Ersson. Och denne är uppenbarligen just den man, vars döds-notis från 1698 Colliander hade citerat utan att veta, att den just gällde den be-handlade släktgrenens stamfar. Uppgif-ten om hennes ålder vid inträdet i än-keståndet pekar direkt på året 1698.

Om denna länsman Matts Ersson Nohrman vet man på grund av lycklig omständighet betydligt mera än man oftast kan veta om personer i hans ställning på 1600-talet. På Gäst-givar-gården i Mora har samlats ett släktar-kiv, vars äldsta beståndsdelar härrör från Matts Ersson. Bland dessa finns almanackor med dagboksanteckningar, som senare av en ättling skänktes åt Arthur Hazelius. Matts Ersson dag-böcker har, kompletterade med andra handlingar ur arkivet, skänkt stoffet till en uppsats som Sten Lundvall 1951 publicerade i Fataburen 5.

Den 9 december 1669 protokollfäste häradsrätten att den tidigare länsman-nen hade beviljats avsked på grund av ålder och att till ny länsman av landshövdingen tillsatts Mats Ersson i Nohre. Samma höst hade dennes broder Anders Nohrmoraeus, som redan tidigare varit adjunkt och skollärare i Mora, utnämnts till kyrkoherde där och denna höst tillsattes även en trolldoms-kommission, i vilken Anders Nohrmoraeus var medlem. Tydligt behövdes en yngre och mera energisk länsman för denna räfst och då var kyrkoher-dens universitets-studerade och i skri-varsysslor beprovade bror en lämplig

ny kraft. För närmare uppgifter om Matts Ersson måste jag hänvisa till Lundvalls återopade intressant skild-ring.

Dagbokssamlingen från hans hem ger oss emellertid ett par uppgifter, som yttermera bekräftar Segerstråles version om släktskapssammanhanget. Vi vet att kyrkoherde Andreas Nohrmoraeus den 11 januari 1674 vigdes med Christina Troilia. Matts Erssons dagbok berättar om färden till broderns bröllop. Vidare annoterar han med sak-nad broderns död den 7 april 1676. En ytterligare bekräftelse att länsmannen Matts Ersson var Carin Larsdotters man Matts Nohrman ger hans anteck-ning i almanackan för år 1671 att han den 3.12 gifte sig med Karin Larsdot-ter. Bland dagböckerna fanns även en, som var förd av Matts Ersson son Erik Matsson. Och denne annoterar den 13 juni (eller möjligen den 12) "födes vår broder Hinrich K:3 förmiddagen". Det är alltså dubbelt bevisat att Henrik var son till länsmannen Matts Ersson No-hrman och brorson till kyrkoherden Anders Nohrmoraeus.

I Mora husförhörlängd för år 1667 är i Anders Nohrmoraeus hushåll antecknad hans mor Marit Andersdotter f 1604 och hans bror Matts Erichsson f 1638. I tiondelängderna för Noret fin-ner man Kråk Matts Eriksson länsman antecknad under åren 1669-70 för fa-miljens fastighet. Därförinnan upptas Herr Anders Eriksson Nohr-Moräus under åren 1665-1668. Före honom antecknades änkan Erik Olofssons Marith åren 1658-64. Och före henne stod Kråk Erik Olsson 1636-1652. Kråk Erik Olsson och hans hustru Marith Andersdotter var utan tvivel Kråk Matts Eriksson Nohrmans föräldrar. Denna tolkning bekräftas även av att bevarade räkenskaper från 1682 nam-nger Matts Ersson farbror Kråk Per Olsson 6. Munckell misstar sig därför när han i sitt herdaminne anger att kyr-koherdens far skulle ha varit bonden Kråk Erik Andersson Noret 7. Den i övrigt okände Olof, sannolikt bonde i Noret, är släkten Nohrström-Segerstrå-les tillsvidare äldsta kända stamfar.

Collianders av Wilskman och Car-pelan publicerade äldre härledning måste alltså vika för följande:

Kråk Erik Olsson var bonde i Noret i Mora redan 1636 och ännu 1652. Var död 1661 och antagligen redan 1654. Gift med Marit Andersdotter född 1604, död 1682

Deras son var Kråk Matts Eriksson född 1638 ant den 27 juni. Han antog senare namnet Nohrman. Han hade be-sökt trivialskolan i Falun, studerat vid Upsala universitet, verkat som infor-mator och blev 1669 länsman i Mora. Hans hustru Karin Larsdotter var född 1650 och deras äktenskap ingicks 3.12.1671. Hon dog 1727 och begrav-des sjätte söndagen efter trinitatis, den 20 juli. Hon var dotter till sergeanten vid Dalregementet Lars Hansson, som tillhörde en gammal bergsmanssläkt i Vad i Söderbärke socken.

Deras son Henrik Mattson, som antog namnet Nohrström, var kanske trots allt född den 13 och inte den 12 juni, därpå tyder enligt min uppfattning broderns dagboksanteckning och denna uppgift fanns ju hos Wasastjerna, som måste ha byggt på någon anna källa än dagboken, sannolikt på handlingar i Finland. Han nämns år 1709 som fad-der tillsammans med sin blivande hustru 1714 som vittne till en överens-kommelse, vardera gången i moder-nesläktens hemort i Söderbärke. I samma socken låg Malingsbro bruk och där gifte sig den 28 december 1721 äreborne och välbetrodde herr Henric Norström med äreborne och dygderika jungfru Brita Christina Skougsberg. Hon var dotter till bruksbokhållaren Erich Skogsberg, som namnet vanligen stavades, och hans hustru Helena Ham-marbäck. Brudens far var son till en komminister i Nora men modern dotter till brukspatronen Mathias Hammar-bäck. Där har vi tydligen en faktor i släktens starka dragning till bruksnär-ingen. Henrik Nohrström var 1721-28 bruksbokhållare på Hammarby bruk omkring en mil från Nora och blev se-dermera bruks-inspektör på Björkborn bruk i Karlskoga. När paret 1730 dyker upp i doplängden i Karlskoga kallas han bruksinspektör. Där föddes dottern Helena Christina 20.11.1730 och sonen Henrik 11.2.1735.

Däremot har det inte hittills varit möjligt att spåra upp var de övriga bar-nen i detta äktenskap var födda. Deras mor dog på Björkborns bruk den 4.3.1741 i en ålder av 36 år. Hon efter-lämnade fem omyndiga barn: sönerna Abraham och Henrik samt döttrarna Anna Maria, Helena Christina och Chatarina Brigita Norströmar. Av dessa är Anna Maria helt obekant för Colliander. Det kan därför antecknas att hon levde ännu 1758, då hon var närmast arvinge vid mormoderns död.

Hon var då gift med en faktor Alm.

Vid Brita Christina Skogsbergs död 1741 framgår det att Henrik Nohrström ägde en gård i Örebro stad. Han hade vid denna tidpunkt redan köpt Forsby bruk och titulerades därför brukspatron.

Sonen Abraham Nohrströms födelsedatum har tillsvidare icke kunnat fastställas, i såväl Forsby bruks som i Itis församling kommunionbok uppges födelseåret vara 1722. Icke heller dödsdatum är känt. Brukspatron Abraham Nohrström levde 20.1.1796, men var död 23.1.1797. Bouppteckning efter honom har icke påträffats.

Också uppgifterna om denna släkts förgreningar korrigeras på olika punkter av Segerstråles forskningar som bör observeras i detta sammanhang även om de inte direkt rör ätten Segerstråles härksamning. Kråk Erik Olsson hade mig veterligen blott två söner, som båda lämnade bondeståndet, kyrkoherden Nohrmoraues och den yngre brodern länsmannen Nohrman. Kyrkoherdens gren utgick enligt Muncktells herdaminne på manslinjen med dennes ende till vuxen ålder nådde son Samuel, pastor i Björksta, död 1694. Matts Ersson Nohrman hade utan Henrik Nohrström, som överflyttade till Finland och blev brukspatron, sönerna Erik och Anders. Anders Matsson, som inte synes ha använt släktnamn, blev länsman i Mora och är den person, som Colliander presenterar i sin tabell 23 såsom bror till den uppkonstruerade Matts Mattsson Nohrman. Han skall alltså placeras in en generation senare, vilket även hans data tydligt understryker. Hans barn antog namnet Nohrström och hans son Anders Nohrström flyttade till Finland, där han anlade Strömfors bruk. 9.

Henrik Nohrströms bror Erik Nohr-

ström är den som utan känd inplacering i släktsammanhanget omnämns i Collianders ingress. Han blev alltså befallningsman i Österdalarna och slutligen rådman i Falun. Hans son Erik Nohrström blev kyrkoherde i Kärrbo och denna var i sin tur far till bruksinspektör Fredrik Nohrström, som 1751 överflyttade till Strömfors och då i kommunionboken där antecknas som kusins son till brukspatron Anders Nohrström 10. Denna anteckning, som Colliander vill tolka något fritt, visar sig alltså ha varit helt exakt: Anders och kyrkoherden Erik var kusiner.

Den på detta sätt klarlagda släktkretsen visar sig vara mycket intressant ur socialhistorisk synpunkt. Kråk Erik Olsson i Noret måste ha varit en bärgad man eftersom hans söner kunde sändas till Upsala. När den yngre inte avlade någon examen, sammanhängde detta kanske med försvagad ekonomi efter faderns död. Säkert är i varje fall att denne i sin tur lämnade sina söner framåtanda och energi i arv. Två av dem avancerade långt vidare inom ståndscirkulationen och den som stannade hemma och ärvde faderns befattning i hemsocknen blev i sin tur också far till en brukspatron i Finland.

Av intresse är också den flytande namnbildningen. Man ser att det rör sig om en period, då släktnamnen håller på att slå igenom inom samhällets studerade skikt. Men ännu lever kvar den tidigare inställning, som lät tillnamnen mera vara personliga tillnamn än ärftliga släkt-namn. Prästen Anders behövde ett släktnamn och bildade det med utgångspunkt i fädernebyns namn. Den yngre brodern hade blygsammare ställning. Han tog anmärkningsvärt nog inte broderns namn utan skapade en egen variant. Den användes mycket sällan. I dagligt tal och vanliga äm-

betshandlingar var han Matts Eriksson länsman. Men Kyrkböckerna upptar namnet två gånger och när kyrkan 1672 fick ny lillklocka, kallas han på den liksom på lillklockan i Våmhus Mats Ersson Nohrman Länsman 11.

Av hans söner använde länsmannen veterligen inte tillnamn, medan de två socialt längre avancerade bröderna valde namnformen Nohrström. Denna samma form upptogs sedan av brodern länsmannens barn. Vid det laget var ett släktnamn redan en fast företeelse, som man inte utan särskild orsak brukar ändra från syskon till syskon eller från generation till generation.

Källor:

1. Oskar Wasatjerna: Ättar-Taflor öfver den på Finlands Riddarhus introducerade adeln. II. Borgå 1880 s. 452
2. Oskar Wasatjerna: A.a, Supplementband. Borgå 1883 s. 300.
3. Atle Wilsman: Släktbok I:3 Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CVII:3, Helsingfors 1916, sp 747-750.
4. A.a sp 942
5. Sten Lundvall: I Mora socken på 1670-talet. Fataburen 1951. Nordiska Museets och skansens årsbok s 219-230
6. Lundvall: A.a. s 220
7. J.Fr Muncktell: Westerås Stifts herdaminne II Upsala 1844 s 334.
8. Finlands Riksarkiv: Hollola Kymmenegårds läns häradsrätts Dombok 1796 § 49 fol. 31. V och 1797 § 61 fol 29 v.
9. Colliander: A.a. sp 765-6.
10. Colliander: A.a. sp 747-8.
11. Lundvall: A.a. s 227-8.

Torste G. Aminoffs artikel ur Gentes Finlandiae II, skriven på uppdrag av Carl-Georg Segerstråle, publiceras här med tillåtelse av förlagsdirektör Bert Frenckell vid Frenckellska Tryckeri AB i Helsingfors.

Frågor? Önskemål? Förslag?
E-post: matssersson@hotmail.com

Kultur och historia
en förutsättning för
Moras
framtida utveckling

mora ma armatur **FM Mattsson**

AHLMARKS
ETT SHELL-FÖRETAG

siljan

AB Vårdshuset
MoraKlockan
Reklambyråer • Lokaltidningar • Kulturmarknads • Marknadsföring
Riksväg 70 / Försösvägen Tel: 362 70

BOGGS GRUS AB